

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

ARHEOGRAFSKI PRILOZI, zbornik radova Arheografskog odeljenja Narodne biblioteke Srbije, izlazi povremeno. Naklada: 1000 primjeraka. Izdaje i štampa: Narodna biblioteka Srbije, Beograd, Skerlićeva 1. Uredi-vački odbor: Dimitrije Bogdanović, Vukica Brguljan, Irena Grickat, Ljubica Đorđević-Štavljanin, Katarina Mano-Zisi (sekretar Odbora), Aleksandar Mladenović (urednik), Radoman Stanković, Vladimir Stevanović, Gojko Subotić, Đorđe Trifunović.

Osnivanjem Arheografskog odjela u Narodnoj biblioteci Srbije (Beograd 1961), pod rukovodstvom V. Mošina (kasnije – D. Bogdanovića, I. Grickat) započeo je sustavni znanstveni pristup problematici srpske i ćirilске arheografije. Značenje i zanimljivost 20-godišnjih istraživačkih postignuća rezultirali su pokretanjem vlastite znanstvene publikacije – *Arheografskih priloga*. Pozivajući na podršku i suradnju mjerodavne domaće i strane stručnjake, A. Mladenović najavljuje u uvodnoj riječi da će *Arheografski priloz*i objavljivati radove »iz svih oblasti vezanih za staru srpsku knjigu: za jezik, grafiju, ortografiju, paleografiju, književnost, tekstologiju, kodikologiju, ornamentiku, štampu, povez, za vodene znake i sl.« te da će sadržavati »po- red redovnih naučnih i stručnih rado-

va, i razne stalne i povremene rubrike u kojima će nalaziti mesto veći ili manji članci odgovarajuće sadržine.« Zbornik sadrži ove rubrike: I. Članci i rasprave, II. Hronika, III. Kritike i prikazi.

BROJ 1 (1979)

И. ГРИЦКАТ, *О науци у средњовековним српским списима* (9–30). Pojam naučnog u srednjovjekovlju, mješavina scientističkog antičkog nasljeđa i obaveznog vjerskog momenta, zahtijeva poseban pristup i otvara mnoge dileme – upućuju li, npr., digresije, ili neki dijelovi tekstova, na geografiju u apokrifima, etnografiju u žitijima, medicinu i fiziologiju u životima svetaca? – ili je dovoljan znak naučnosti već sama pojava kompilacije, sistematizacije neke građe? Upozorivši na problem odvajanja naučnog od nenaučnog, autorica predlaže podjelu na pretežno svjetovne (egzaktne grane) i na pretežno duhovne nauke (humanističke grane: gramatika kao svjetovniji tip, te kristijanizirani povijesni spisi i bogoslovlje).

Iz srednjovjekovne Srbije sačuvao se ograničen broj tekstova s područja svjetovnih nauka. Uspoređujući je sa Zapadnom Evropom i Bizantom, I. Grickat pronalazi i analizira uzroke

takva stanja: političke i vjerske prilike; nerazvijenost gradova i školstva; uz opću nesklonost empirijskom, pojačan smisao za metafizičko; specifična geografsko-povijesna i duhovna pripadnost bizantskom kulturnom krugu – manastirskoj, a ne gradskoj, univerzitetskoj kulturi.

V. ЈЕРКОВИЋ, *Напомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских споменика* (31–38). Fonetски i morfološki sustav srpske redakcije stsl. jezika temeljitije su istraženi u odnosu na leksički i sintaktički (koji uključuju i komparaciju s ostalim redakcijama). Međutim, nedostatak konkretnih podataka još uvijek ne omogućuje sintezu. Za sustavni prikaz ortografije, uz egzaktna preispitivanja povijesnog razvoja i ustaljenih naziva pravopisnih škola («zetsko-humski», «raški», «resavski»), V. Jerković predlaže grupiranje istorodnih zadataka u problemske cjeline. To su npr.: pisanje Ћ, Ы, Ь i ЛЬ; pravopis kraja retka; upotreba velikog slova; znakovi interpunkcije; nadredna slova; skraćenice; ligature; primjena norme u rukopisima na narodnom jeziku.

Pouzdanom utvrđivanju fonetskog razvoja redakcijskog jezika nužno pretходи rješavanje problema etimološkog pravopisa, npr. – proces nestajanja Ы i njegova zamjenjivanja palatalnim И; Ћ i njegova glasovna vrijednost; znakovi Ь, Ѓ; specifične dijalektalne osobine, rijetka odstupanja pisara od književne norme; dragocjeno označavanje akcenta; odstupanja u pisanju koja potvrđuju stranu osnovu pisareva materinskog

jezika (npr. pisari *Divoševog evanđelja* i *Hvalova zbornika* bili su Grci), itd.

Д. БОГДАНОВИЋ, *Тирулска палеографија и кодикологија у Југославији* (39–44). Autor utvrđuje prve rezultate 20-godišnjih arheografskih istraživanja, te sagledava pitanja i glavne pravce razvoja ćirilske paleografije i kodikologije u Jugoslaviji.

Evidentirani su gotovo svi ćirilski rukopisi u zemlji i inozemstvu. U Narodnoj biblioteci Srbije skupljena je bogata arheografska dokumentacija: fototeka Arheografskog odjela, bibliografske kartoteke s razrađenim materijalom za opis gotovo trećine ćirilskih rukopisa u Jugoslaviji, zbirke ornamenata, filigranološka zbirka s više od 40 000 kopija vodenih znakova. Bogati dokumentacijski fondovi rukopisa makedonske redakcije nalaze se u Arhivu Makedonije, te Narodnoj i univerzitetskoj biblioteci «Kliment Ohridski» u Skoplju.

Po autorovu mišljenju ostvareni su bitni preduvjeti za egzaktan pristup teorijskim pitanjima ćirilske paleografije i kodikologije. Povećan broj datiranih rukopisa, zahvaljujući preciznosti filigranološkog datiranja, nužno dovodi do revizije morfologije u paleografiji ćirilskog pisma. U morfološka istraživanja uvodi se strukturalna metoda. Oblik slova, do sada shvaćen kao cjelina, proučava se kao rezultanta unutrašnjih odnosa statičnih i dinamičnih grafičkih elemenata. Zadaci su suvremene ćirilske paleografije: revizija tipologije ćirilskog pisma uvođenjem egzaktnih elemenata u određivanje tipova «ustava», «poluustava», «brzopisa»

itd., sustavno proučavanje arheologije i tehnologije pisanja ćirilice, šira upotreba novih tehničkih metoda (npr. mikrofotografije u proučavanju odnosa struktura namaza slova i podloge; analitičke reprodukcije u formiranju fototeka ćirilskog duktusa). Napredak paleografske metodologije omogućuje nove, egzaktne atribucije. Komparativnim istraživanjima u postupku atribucije rekonstruiraju se odnosi i kretanja rukopisa i pisara, historijske cjeline spomenika, postojanje i povijesni identitet skriptorija u srednjovjekovnoj Srbiji. Osuvremenjena koncepcija ćirilске paleografije osnova je razvoja arheografskih istraživanja u pravcu kodikologije. Kao posebna povijesna disciplina, kodikologija ujedinjuje problematiku svih vidova jednog rukopisnog spomenika – povijesnoumjetničku (ornamentika), kulturnopovijesnu (postanak, prerade, metanastazička kretanja) i književnopovijesnu ili liturgijsku (funkcija kodeksa).

Љ. ВАСИЉЕВ, *Ново датирање српских рукописа у Ватиканској библиотеци* (45–80). U toku studijskog boravka u Rimu (od prosinca 1974. do ožujka 1975. kao stipendist Republičkog fonda za naučni rad SR Srbije) autorica je radila u Vatikanskoj biblioteci na fondu slavenskih rukopisa. Dio fonda opisan je ukratko u radovima poznatih slavenskih filologa Dobrovskog i Kopitara, Bobrovskog, V. Jagića, Đ. Sp. Radojičića i H. Jakše. Lj. Vasiljev pregledala je i kataloški obradila fond *Vaticana slavica* – svih 66 rukopisa hrvatske, bugarske, srpske, makedonske, ruske i moldavske redakcije, kao i 23 ru-

kopisa fonda *Borgiana illyrica*. U ovom prilogu, u obliku sumarnog kataloga, objavljuje osnovne podatke o svim srpskim rukopisima, naročito s obzirom na novo datiranje filigranološkom metodom. »... u poretku signature fonda, sa kratkim osvrtom na dosadašnje informacije i pretpostavke u literaturi«, ona opisuje: *Evandjelje Aprakos*, 2. čet. 13. st. (Cod. Vat. Slav. 4); *Četvoroevandjelje popa Nikodema*, oko 1425/30. g. (Cod. Vat. Slav. 5); *Liturgiju Ivana Zlatoustog*, kraj 13/poč. 14. st. (Cod. Vat. Slav. 9); *Časoslov*, oko 1570. g. (Cod. Vat. Slav. 10); *Psaltir s posledovanjem*, oko 1420. g. (Cod. Vat. Slav. 13); *Rusku katavasiju* iz 17. stoljeća s odlomcima srpskog *Oktoiha petoglasnika*, 2. pol. 15. st. (Cod. Vat. Slav. 49); *Časoslov sa troparnikom*, 3. čet. 15. st. (Cod. Vat. Slav. 63). Za svaki rukopis prilaže po nekoliko snimaka.

БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, *Спис о убијеним Бугарима Теодора Студита (Препис из српског рукописа XIII века)* (81–102). Srpski prijepis iz 2. čet. ili sredine 13. st., prema dosadašnjim istraživanjima najstariji slavenski prijevod i prijepis pouke Teodora Studita (759–826), naslovljen je kao *Spis o ubijenim Bugarima (kršćanima)*. Isti je naslov *Spisa* i u izdanju Jacimirskog (Sanktpeterburg 1902), na osnovi mlađeg srpskog prijepisa iz 15. st. *O kršćanima koje su ubili Bugari zato što nisu htjeli jesti meso na Sv. četrdesetnicu* naslov je *Spisa* u ruskom štampanom izdanju izbora iz pouka Teodora Studita (Kaluga 1896) prema novogrčkom štampanom prijepodu

(Venecija 1770). Najstariji grčki prijepisi sačuvani u grčkim rkp. 10. i 11. st. kao i grčka štampana izdanja upozoravaju, da je smisao naslova u slavenskom prijevodu, pa i u srpskom prijepisu, bitno izmijenjen. Autorica pretpostavlja, da je ovakva redakcijska promjena smisla u naslovu nastala u Bugarskoj za cara Simeona, ili, krajem 11. st. za arhiepiskopa Teofilakta, u vrijeme pojačanog utjecaja bizantske kulture na Balkanu — kao potvrda ranog žrtvovanja Bugara za bizantsku crkvenopolitičku ortodoksnost.

Srpski prijepis *Spisa* iz sredine 13. st. uvelike se podudara s grčkim starijim izvodima iz štampanog izdanja. Sadrži podatke koji obavezuju na detaljnija uspoređivanja grčkih prijepisa, gdje su vršene znatnije redakcijske promjene (npr. eksplicitno spominjanje ikonoborstva i Židova).

Drugi dio rada sumaran je pregled jezičnih karakteristika cijelog zbornika *Поучения Теодора Студита*. U osnovi su rukopisa i osobitosti starije ortografske tradicije. Jedan od prijepisa nastao je na makedonsko-bugarskom dijalektalnom području. Zbornik je prepisivalo više pisara, a *Spis* glavni pisar. Redakcija spomenika je srpska, jednojerova sa њ u svim pozicijama. Rukopis sadrži najraniji primjer bilježenja sigurne srpske vokalizacije њ u а — ста-рац — gen. mn. (l. 159). U imeničkim promjenama primjeri su mijesa-nja osnova ili nesigurne upotrebe padeža. Autorica objavljuje i primjere glagolskih promjena, rečenica s paralelnim objektom, upotrebe priloga, konstrukcija s riječcom-veznikom аѣ, prvih snalaženja prevodilaca.

Na kraju je dodana transkripcija teksta *Spisa* (uz snimke) prema Hil 387 i prema izdanju Jacimirskog, i grčki tekst prema izdanju *Грѣцки извори за българската история*, IV. Съставили и редактирали И. Дуйчев, Г. Цанкова-Петкова, В. Тъпкова Заимова, Л. Йончев, П. Тивчев, София 1961.

Љ. ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, *Један нови (непотпуни) препис службе српском архиепископу Арсенију* (103-118). Najstariji prijepis službe arhiepiskopu Arseniju nalazi se u rkp. Mineju za septembar-oktobar NB Srbije Rs 5 (pergam., 245x185 mm, ustav srednje veličine, dvostupačno, 101 list). Nedostaje mu skoro 5 punih kvaterniona, veći broj listova središnjeg dijela i na kraju tekst za puna dva mjeseca (ako se radi o tipu *Oliverova mineja*, kako pretpostavlja autorica). Minej je najbližnji *Triodu posnom* br. 645 NB Srbije iz 1328. g. (oba djelo istog pisara?) i *Oliverovu mineju* iz 1342. Nema podataka o pisaru i mjestu nastanka rkp., ali fizički izgled i pismo svjedoče o većem pisarskom središtu. Prema paleografsko-ortografskim osobitostima i spomenu *cara* na ll. 19'-20 (prema autorici — *cara Dušana*) minej se može datirati razdobljem između 1346 (tj. Dušanove krunidbe za cara), i 1350. g. To znači da je prijepis Arsenijeve službe iz Rs 5 nastao desetak godina nakon smrti Danila II (1270-1337), za koga se pretpostavlja da je autor te službe.

Službi arhiepiskopa Arsenija iz Rs 5 nedostaju dijelovi između stihire petog glasa na velikoj večernji i sedalne čet-

vrtoг glasa poslije treće pjesme kano-
na. Prema usporedbi s kasnijim varijan-
tama službi Arseniju, Lj. Š.-Đ. pretpo-
stavlja da bi to mogli biti: slava šestog
i osmog, stihire prvog i drugog, tropar
osmog, sedalne prvog, trećeg i osmog
glasa, te prva i treća pjesma kanona.
Autorica je usporedila: a) prijepis služ-
be iz Rs 5 s prijepisom u rkp. *Srbijaku*
NB Srbije Rs 18 (*Srb.*) iz 1525; b) dvi-
je početne stihire velike večernje iz Rs
5 s jedinim sačuvanim stihirama iz *Oli-
verova mineja* i c) prološko žitije (Rs
5) s najstarijim poznatim prijepisom iz
Prologa Konstantina Mokisijskog s kra-
ja 13. i poč. 14. st. i tekstom iz Rs 18.
Tekst službe arhiepiskopu Arseniju iz
Rs 5 objavljen je u cjelini, s varijanta-
ma iz Rs 18.

A. МЛАДЕНОВИЋ, *Записи у mineју
из XIV бека манастира Грачанице
(Текст и филолошки коментар)* (119
–131). U Rukopisnom odjelu Narodne
biblioteke »Kiril i Metodij« u Sofiji
pod sign. 1352 čuva se fascikl s više
rukopisnih papirnih fragmenata, nastali-
h uglavnom na području Južne Srbije
(manastir Gračanica na Kosovu – No-
vo Brdo – Janjevo). Ispisani su različi-
tim rukama i u različito vrijeme. Veći-
nu su već objavili M. Stojanov i Hr.
Kodov (*Опис на славјанските рѣко-
писи в Софийската народна библио-
тека.* – Sofija, 1971). Mladenovićev
prilog donosi tekst i filološki komentar
svih 17 zapisa s lista, koji su spomenuti
autori označili brojem 1. Duži zapis
monaha Nikodema iz 1383. g., koji su
M. Stojanov i Hr. Kodov (kao i I. S.
Jastrebov i Lj. Stojanović) objavili bez

srednjeg dijela, Mladenović objavljuje
prvi put u cjelini – faksimil s translite-
racijom i transkripcijom teksta.

Л. ЦЕРНИЋ, *Писари Грачаничког
(Липљанског) пролога-mineја (Атри-
буција рукописа као могућност рекон-
струкције грађе скрипторија)* (133
–166). Grafoskopskom analizom *Gra-
čaničkog (lipljanskog) prologa-mineja*
u Zbirci ćirilskih rkp. Arhiva JAZU u
Zagrebu autorica je, osim glavnog (pi-
sar Drago), izdvojila rukopise još šesto-
rice pisara. Objavljuje podatke o njiho-
vu sudjelovanju u pojedinim dijelovi-
ma teksta i snimke njihovih rukopisa.
Na osnovi izdvojenih rukopisa pojedini-
nih pisara *Gračaničkog prologa* i dru-
gih rukopisnih knjiga L. Cernić izvršila
je nekoliko atribucija. Utvrdila je, da
se rukopis pisara Drage javlja i u *Besje-
dama Ivana Zlatoustog* (l. 1–109) iz
Zbirke slav. rkp. Biblioteke rumunjske
AN u Bukureštu (sign. 148). Treći pi-
sar *Gračaničkog prologa* – prvi je pisar
Kronike Georgija Amartola iz zbirke
rkp. manastira Sv. Pantelejmona na
Atosu. Zapis u *Kronici* govori da su je
pisali inoci Nikodim Mrčeta i Prijak
1387. g. Rukopis drugog pisara *Kroni-
ke* identičan je rukopisu u zapisu mo-
naha Nikodima iz 1383. g. na jednom
listu nekog mineja za april (Zbirka
slav. rkp. NB u Sofiji, sign. br. 1352,
1). Prema tome, prvi je pisar *Kronike*
Prijak, a drugi – Nikodim Mrčeta. Mr-
četa se javlja i kao drugi pisar *Prologa*
stihovnog ljetnjeg iz Zbirke ćirilskih
rkp. manastira Hilandara (sign. Hil.
419), i kao glavni pisar *Čti mineja* (ja-
nuar–februar) iz zbirke rkp. manastira

Dečana (sign. br. 101), a njegov se rukopis javlja i u *Apostolu* iz zbirke ćirilskih rkp. manastira Sv. Trojice kod Pljevalja (sign. 82).

Svoje rezultate autorica iskazuje i u tabeli. To je shema 16 pismovnih slika rukopisa 16-orice pisara izdvojenih iz 8 rukopisnih knjiga, koje najvjerojatnije pripadaju lipljansko-gračaničkom i svetoarhandelskom skriptoriju 9. desetljeća 14. st. Već pojednostavljeno čitanje te sheme pokazuje tragove do sada neuočenih veza između tih skriptorija, dopunjuje sliku o njihovoj produkciji, kao i o produkciji pojedinih dešifriranih pisara, te donosi podatke za sigurniju lokalizaciju rukopisa. Očito je da metoda atribucije na osnovi rukopisa ima specifičnu vrijednost upravo zbog mogućnosti egzaktnog prodora u individualno, čijim se praćenjem produbljuju spoznaje o cjelini kulturnih događanja u određenom vremenu i prostoru.

М. ГРОЗДАНОВИЋ-ПАЈИЋ, *Ђеновљанска хартија у српским рукописима XV века* (167-187). Dosadašnja filigranološka istraživanja pokazuju da je porijeklo papira u srpskim rkp. 14. i 15. st. isključivo talijansko (Fabriano, Venezia, Bergamo). Autorica prvi put objavljuje podatke o uvozu i upotrebi denovskog papira. C. M. Bricquet pripisuje Genovi vodeni znak *škare s inicijalom G*, upotrebljavan 1433/4-1478/9, fabrijskog majstora Graziosa Damiana, koji je 1424. g. otvorio radionicu papira u Voltri, okolici Genove. Prema autorici, istoj radionici u Voltri moguće je pripisati: a) po

obliku identičan vod. znak *škare bez inicijala*, upotrebljavan u istom razdoblju i b) identične tipove *škare s drugim inicijalima* (B, Y, J) ili *različitim aplikacijama* (zvijezda, cvijet, kružić, križ) – vjerojatno drugih proizvođača papira. Najveći broj *škara bez inicijala* nađenu je na papiru denovskog arhiva, a taj vod. znak pronađen je i na inkunabuli u dubrovačkom dominikanskom samostanu D 35-I-14, koju je štampao Baptista Cavallus 1480. g. u Genovi.

Autorica je potvrdila gotovo sve te tipove »škara« u filigranološkoj građi iz ćir. rkp. u zemlji i inozemstvu, kao i iz dokumenata većine naših arhiva. I tip *škare s inicijalom G* potvrđen je na papiru ovih rkp.: 1. *Trebnik*, sredina 15. st. (Skoplje, Nar. i Univ. bibl. M-20); 2. *Zbornik Vladislava Gramatika* 1469. g. (Zagreb, JAZU III a 47; prema zapisu nastao u manastiru Žeglignovu u Skopskoj Crnoj Gori); 3. *Praksapostol*, Iriški, 3. čet. 15. st. (Prag, Nar. muzej IX D 16 (Š 2); Irig nije mjesto njegova nastanka). II tip *škare s inicijalom S* pronađen je na papiru *Panegirika – Čti-mineja* 14/15. st. (Bukurešt, AN, Panaitesku 152). III tip *škare bez inicijala* potvrđen je na papiru pet rkp. iz 3. čet. 15. st.: 1. *Minej za septembar* (odlomak, Beograd, NB Rs 532), 2. *Posni triod* (Beograd, SANU – 349), 3. *Psaltir s tumačenjem* (Dečani 50), 4. *Minej praznični* (Sofija, NB 140) i 5. *Služabnik* (Hilandar 318). Taj vod. znak potvrđen je i na papiru ovih rkp.: 1. *Psaltir s posledovanjem* 15, 16. i 17. st. (Beograd, MSPC-Grujić 64), 2. *Služabnik* 80-e god. 15. st. (Dečani 132), 3. *Pentikostar* 1493. g.

(Beograd, MSPC-Grujić 3-I-50; možda pisan u Nerezima kraj Skoplja, gdje se, prema mlađem zapisu, nalazio u 18. st.), 4. *Četvoroevanđelje* 1493/4. g. (Nikoljac 1; prema zapisu pisao ga je dijak Petar u doba despota Jovana), 5. *Četvoroevanđelje Nikandrovo* 1494. g. (Dečani 14; prema zapisu pisan u puštini Belaji blizu Dečana, u domu Presvete Bogorodice), 6. *Zbornik popa Josifa*, sredina i kraj 15. st. (Hilandar 478) i još tri rkp. s kraja 15. st. – 7. *Triod cvjetni* (Beograd, NB Rs 656), 8. *Prolog stihovni* (Sofija, CIAM 328) i 9. *Minij za mjesec decembar* (Bukurešt, AN, Panaitesku 260). IV tip *škare s različitim aplikacijama (križ, kružić, cvijet, zvijezda)* autorica je potvrdila na papiru ovih rkp.: 1. *Zbornik liturgijskih sastava* 60-e god. 15. st. (Bukurešt, AN, Panaitesku 496), 2. *Izbornoev. i Apostol*, 3. čet. 15. st. i 8. desetljeće 16. st. (Beograd, NB Rs 22), 3. *Prolog stihovni* za mart-august, 80/90-ih god. 15. st. (Dečani 56), 4. *Četvoroevanđelje Nikandrovo*, 1494. g. (Dečani 14); 5. *Triod cvjetni* kraj 15. st. (Beograd, NB Rs 656), 6. *Teodozijevo žitije sv. Save i Teodaritova tumačenja »Pjesme nad pjesmama«* 15/16. st. (Bugarska, manastir Rila 2/24).

Oskudni podaci o mjestu nastanka pojedinih rkp. nedovoljni su za pregled cjelokupnog teritorija na kojem se upotrebljavao đenovski papir. Ipak se naslućuje da njegova upotreba nije bila ograničena samo na jedan teritorij ili skriptorij.

Po zastupljenosti vodenih znakova može se odrediti i grad-uvoznik određene vrste papira. Talijanski papir uvo-

zili su u našu zemlju Dubrovnik, Zadar, Split i Bar (ista filigranološka grada u arhivima tih gradova i u ćir. rkp.). Autorica misli da su uvoznici đenovskog papira bili Zadar i Split, u ćijim je arhivima u velikim kolićinama pronađen papir s vod. znakom »*škara*« (pojedinaćni dokumenti i ćitave serije notnih knjiga). Saćuvana su samo dva vod. znaka »*đenovskih*« *škara*: u arhivu Korćule (*P* 53/62 iz 1490/3) i u Zadru, u knjićnici samostana sv. Franje (*P* 47 iz 1491). Filigranoloćki materijal koji se pripisuje Genovi, nastao je u 2. pol. 15. st. – najpovoljnijem razdoblju trgovaćkih veza dalmatinskih gradova i Genove (1378. Venecija je poraćena u sukobu s Genovom).

К. МАНО-ЗИСИ, *Српске инкунабуле из београдских збирки* (189-199). U okviru programa Arheografskog odjela NB Srbije, obradom knjiga u beogradskim zbirkama zapoćeo je projekat *Generalnog kataloga srpskih inkunabula i starih štampanih knjiga od 15. do 17. st.* Kataloška obrada obuhvatit će postojeći fond od 1494-1638. u zemlji i u inozemstvu. Kataloćki će listić sadržavati identifikaciju izdanja primjeraka, sadašnji fizićki opis i provjeru cjelovitosti s napomenama o svim naknadnim intervencijama, podatke o zapisima, kratku napomenu o uvezu i vremenu kojem pripada. Ostali podaci ulaze u radni materijal (razlike između primjeraka istog izdanja, odstupanje u obilježavanju kvaterniona, stupanj oštećenja itd.). Do sada je pregledano šest beogradskih zbirki i evidentirano i obraće-

no više od 290 knjiga. Za ovaj prilog autorica izdvaja inkunabule.

U kratkotrajnoj štamparskoj djelatnosti Gjurgja Crnojevića na Cetinju (1493-1496) složene su četiri inkunabule: *Oktoih prvoglasnik* izlazi 4. siječnja 1494. g., *Psaltir s posledovanjem* 22. rujna 1495.; *Oktoih petoglasnik*, sačuvan u jedinom nepotpunom primjerku od 38 listova (vlasništvo manastira Dečana) i *Molitvenik-Trebnik* (nepoznata godina nastanka). Dvadeset i dva primjerka inkunabula cetinjske štamparije koji se čuvaju u Beogradu, u ovom su prilogu opisani »prema sadržaju sa signaturama zbirki kojima pripadaju. Podaci o listovima koji nedostaju u knjizi označeni su brojem sveščice sa originalnom ćirilskom numeracijom a u zagradama arapskim brojem naznačen redni broj listova u sveščici koji nedostaju.«

Oktoih prvoglasnik čuva se – u Narodnoj biblioteci Srbije pod sign.: *I 1* 1 list, četvrti iz trećeg kvaterniona, *I 40* nepotpun primjerak s 239 l., poklon Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NR Srbije 1954. g. i *I 64* 310 + 1 list (nedostaju 3 l.), primjerak kupljen 1965. g. (1697. g., prema zapisima, nalazio se u Trgovištu ispod manastira sv. Trojice); u Arhivu SANU (primjerak dospio prije 1878) pod sign. 75 V + 268 + 4 l.; u Univ. bibl. »S. Marković« pod sign.: *R 5* četiri lista (iz bibl. P. Stojadinovića, poklon G. Dunderskog 1932), *R 16* II + 249 + 3 l. (poklon bitoljskog episkopa Josifa 1926), *R 490* 179 l. (iz Lesnonske zbirke u Srpskom seminaru na Filozofskom fakultetu u Beogradu) i *R 3095* 39 + 8 l. (poklon NB u Beo-

gradu 1954. g.; u Muzeju srpske pravoslavne crkve pod sign.: 206 191 + 1 l. (1716. g. vlasništvo manastira Rakovca pod Fruškom Gorom), *zb. R. G. 283* 1 + 143 + 93 l. (1772. g. u crkvi sv. Petra i Pavla u Severinu), *zb. R. G. 293* 157 l. (primjerak iz nekog sela blizu manastira Treskavca), *zb. R. G. 307* I + 258 l. (1735. g. vlasništvo manastira Krušedola), *zb. R. G. 3 I 11* I + 267 l. (1736. g. u vlasništvu manastira Krušedola), *zb. R. G. 3 I 24* 269 l. i *zb. R. G. 3 I 32* 264 + 1 l.

Psaltir s posledovanjem čuva se u – NB Srbije pod sign.: *I 41* 348 + 2 l. (poklon Zavoda za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture NR Srbije 1954), *I 45* 1 list (posljednji) kupljen 1956, *I 68* 1 list (prvi u knjizi, poklon prof. D. Glumca povodom otvorenja nove zgrade NB 6. 4. 1973); u UB »S. Marković« pod sign.: *R 3000* 290 l., primjerak kupljen 1953. g., a u MSPC pod sign. *zb. R. G. 308* 328 l.

Molitvenik-Trebnik pohranjen je u MSPC pod sign. *zb. R. G. 89* 41 + 183 l. (nekoć pripadao crkvi u Crkolezu, a potom manastiru Dečani).

P. СТАНКОВИЋ, *Једна апокрифна молитва од зубоболје. (Зборник апокрифа Народне библиотеке Србије у Београду из 1570/80. године)* (201-209). Potpuniji zbornici apokrifnih tekstova, nasljeđe iz bizantske književnosti, u srpskoj su književnosti prisutni već u prijepisima iz 13. st. Molitve sv. Petra od zubobolje obiljem fantastike s čudnim obratima izdvajale su se od ostalih (upućivanih Kuzmi, Damjanu, ili nekom drugom svecu, poput grčkih

— bogu Eskulapu). Autor objavljuje u cjelini jednu takvu molitvu iz *Zbornika apokrifa* NB u Beogradu iz 1570/80. g. (Rs 53, list 142), a potom dijelove s paralelama iz: a) »*Pribiničkog kodeksa*«, prijepisa iz 19. st. iz Bosne; b) *Zbornika prizrenskog* (NB Beograd, Rs 36); c) *Besjede sv. Ivana Zlatoustog* (2. čet. 15. st., zbirka manastira Dečana 83(32/162)) i d) rukopisa iz 16. st. u Kijevskoj duhovnoj akademiji X 239. Stankovićeva istraživanja pokazuju da i uz pretpostavku »o zajedničkom protografu, može se uočiti da postoje dva osnovna prepisa čija se istorija razvoja teksta u jednom periodu razila«. Molitve iz rkp. Dečani 83(32/162) i Kijev X 239 razlikuju se od molitvi iz Rs 53, Rs 36 i *Pribiničkog kodeksa*. Za *Zbornik* NB u Beogradu Rs 53 autor pretpostavlja, po paleografskim karakteristikama, da je »verovatno transkribovan sa glagoljaškog pisma«.

J. РАДОВАНОВИЋ, *Jedna varijanta Spaneasa* (211-227). Spaneas (Σπανεας), vulgarnogrčka poučna pjesma, veoma je rijetka u slavenskim rukopisima. Kada je V. Jagić pripremao svoje izdanje (*Das byzantinische Lehrgedicht Spaneas in der kirchenslavischen Uebersetzung*, Wien 1892), znao je samo za dva teksta, različita i po naslovu i po sadržaju. Jedan se nalazi u Miklošićevu rukopisu iz 17. st. (NB Beč, br. 149). Ortografija mu je srpske redakcije, ali jezik »srednjobugarški«. Drugi, srpske redakcije s kraja 17. ili poč. 18. st., nalazio se kod srpskog metropolite Mihaila (1826-1898). J. R. informira o

trećoj varijanti u rukopisu *Četenje* iz 1627/28. g. jeromonaha Danila (danas u Muzeju srpske pravoslavne crkve u Beogradu, Zbirka Radoslava M. Grujića br. 100, ll. 15v-20v). Po naslovu i sadržaju odgovara tekstu iz Miklošićeva rkp., ali s manje bugarizama. Pisan je u duhu srpske jezične redakcije s jakim utjecajem narodnog jezika. Autor navodi primjere bugarizama, riječi bugarskog izgovora iz Miklošićeva rkp., koje su u Spaneasu iz *Četenja* ispisane u duhu srpskog jezika i nekoliko grecizama. Tekst iz *Četenja* objavljuje u cjelini (uz snimke), i uspoređuje ga sa Spaneasom iz Miklošićeva rkp.

Н. Р. СИНДИК, *Служабник јеромонаха Михаила из 1676. године* (229-241). Autorica arheografski opisuje rkp. br. 354 iz Zbirke rukopisa i starih štampanih knjiga Arhiva SANU, jer do sada nije bio potanko opisan, a osobito je važan za istraživanje veza Svete gore i balkanskog zaleđa. Zapis jeromonaha Mihaila iz 1676. g. i molitva, dodana brzopisom (l. 56) u prvoj pol. 18. st., objavljuju se prvi put, a u prilogu su snimke listova 19, 9, 56 i 55.

Rukopis broji 56 papirnih listova vel. 175x112 mm, vel. teksta 130x75 mm, po 18 redaka na stranici. Uvez nije sačuvan. Rekonstrukcijom fizičke cjeline ustanovljeno je da ima 8 araka (od toga 7 kvaterniona), a svaka tekstovna cjelina zasebno je označena ćirilskom oznakom. Iz zapisa se vidi da ga je ispisao jeromonah Mihailo 1676. g. »u skitu manastira Sv. Pavla na Sv. Gori, u ćeliji Jovana Preteče za duhov-

nika kir Nektarija, jeromonaha manastira Mileševe«. Filigranološko datiranje podudara se uglavnom s vremenom nastanka rukopisa. Oko 1688/89. mileševski monasi, bjegunci pred Turcima, donose ga u manastir Pakru u Slavoniji. Pismo je kaligrafski poluustav, ispisan geometrijskom pravilnošću ustava, lijepim i sigurnim duktusom. Karakterizira ga polimorfizam slova, upotreba ligaturnih i nadrednih slova bez title, akcenata i spiritusa. Illuminacija se sastoji iz dvije zastavice-minijature s portretima autora teksta (ll. 1 i 27) i pletenih inicijala »frjaškog« i antropomorfog stila, kao i jedne zastavice (kancovke). Prema M. Harisijadis, portrete u zastavicama radila su dva iluminatora, različitom obradom i stilom. Preplitanje tradicije i novih struja u ornamentici, karakteristično za turski, »mlađi rukopisni period« pojačana islamskog utjecaja, sadrži dovoljno elemenata za razmišljanje o »stilu epohe«. Pravopis je resavski, s funkcionalno strogo razgraničenom upotrebom **ѣ** i **ѡ**, uz rijetke izuzetke. Vokali **о**, **ѣ**, **и**, **ѡ** bilježe se predviđenim grafemima, ali bez dosljednog pridržavanja pravila. Jezik je srpskoslavenski (karakteristike: izmjena grupe **ѡѡ** u sredini riječi između suglasnika u **ѡѡ**; prisutnost oblika na **мѡ**/**мѡ** u 1. l. pl. praes. atematskog glagola). Autorica registrira elemente narodnog jezika: 1) prisutnost konsonanata **h** u riječima grčkog porijekla, grafijski palatalno **K** (zapis); 2) 1. l. pl. praes. s nastavkom **-мо**; 3) oblik **ѡ** za acc. lične zamjenice sg. ž. r.

Po sadržaju, to je rukopisni služabnik (*литургиарион*, liturgiarium, missa-

le) za istočni pravoslavni liturgijski obred carigradskog tipa. Sadrži dvije od tri prihvaćene mise u pravoslavnoj crkvi: Ivana Zlatoustog (ll. 1-26) i Vasilija Velikog (ll. 27-55). Nedostaje treća, misa Grigorija Dvojeslova, dio teksta (list iza l. 51), i gotovo cijela proskomidija.

ЂОРЂЕ ТРИФУНОВИЋ, *Запис инокa Исаије у испусу грофа Ђорђа Бранкобућа* (243-246). Za nedovoljno istraženu rkp. tradiciju srpskog prijevoda Pseudo-Dionizija veoma je važan zapis prevodioca Izaije. Autor ga objavljuje u »ispisu« Đ. Brankovića (1645-1711) s istaknutim mjestima proširenja ili prerade (*Slavenosrpska hronika*, knj. 3, 365-366; autograf u Patrijaršijinoj biblioteci u Beogradu). Potom objavljuje veću cjelinu Izaijina zapisa iz *Kronografa-Tricarstavnika* Patrijaršijine bibl. u Beogradu (br. 28, 11b-112a), te ističe da se Branković koristio originalnim Izaijinim zapisom, a ne tekstom iz *Kronografa*.

Ђ. С. КОСТИЋ, *Ка издавању »Ручкописне библиографије« Лукијана Мушицког* (247-254). Autor opisuje kratko ovu bibliografiju (uz snimke), ispravlja pogreške u sadržaju objavljenom u članku G. Mihailovića (*Bibliografija Lukijana Mušickog*, »Bibliotekar« VIII/1956, sv. 1-2), te upozorava na nepoznati dio građe. Zalaže se za njezino izdavanje fototipskom tehnikom, s uvodnom studijom koja bi sadržavala detaljan opis rukopisa i iscrpne registarske podatke.

U rubrici »Kritike i prikazi«, Д. БОГДАНОВИЋ prikazuje knjigu *Славянски рѣкописи, документи и карти за бѣлгарската историја от Ватиканската апостолическа библиотека и Секретнија архив на Ватикана (IX-XVII век)*, изд. Наука и изкуство, Софија 1978. (261-263), а Н. Р. СИНДИК knjigu Branka Vujovića, *Црквени споменици на подручју града Београда*, Књ. II. *Шлуре подручје града*, Београд 1973. (Zavod za заштиту споменика културе града Београда, »Саопштења« sv. 13), (265-266).

BROJ 2 (1980)

В. МОШИН, *Идејна скица Изложбе јужнословенске писмености у Охриду 1980. године* (11-16). Изложбом јужнославенске писмености (Ohrid 1980) nastoji se predočiti povijesni razvoj ćirilice i glagoljice na Balkanu (monumentalna i zidna epigrafika, knjiška kaligrafija, poslovno i kancelarijsko pismo, evolucija jezika i pravopisa, kulturnopovijesna simbioza s grčkim na Istoku i latinskim na Zapadu, rkp. iluminacija). Stoga je osnovni kompozicijski kriterij izložbe pismo i pravopis. Mošinova »idejna skica« obuhvaća uglavnom spomenike *ćirilske* писмености, nešto latinskih, a od glagoljskih samo prijevode biblijskih tekstova i crkvenih pjesama!

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, *Почетак српског екслибриса* (17-31). Povijest српског »ex libris«-a prema dosadašnjim spoznajama počinje krajem 12. st. Autor potkrepljuje ovu tvrdnju s

dva primjera (uz snimke i crteže): 1) protoekslibris kneza Miroslava – zapis dijaka Gligorija na posljednjoj stranici iza teksta *Miroslavljeva evanđelja*, oko 1180. g. i 2) protoekslibris karejske isposnice Sv. Save – tekst, potpis i voštani pečat Sv. Save na kraju *Karejskog tipika* iz 1199. g. Autor prihvaća mišljenje arhimandrita Leonida (4 otiska imena Sava na pečatu *Karejskog tipika* otisli su »monograma Sava« i križ) i P. J. Popovića (pečat bi mogao potjecati s prstena). Iz autorova crteža vidi se da se ne radi o jednom, već o četiri pečata, koji oblikuju nepravilan križ. Lj. D.-J. smatra da monogram potječe najvjerojatnije s prstena Sv. Save.

ДИМИТРИЈЕ БОГДАНОВИЋ, *Перспективе књижевноисторијских истраживања у збиркама словенских рукописа Сбере Горе* (33-40). D. B. objavljuje predavanje, održano u svibnju 1979. u Institutu za slavistiku u Beču i u Slavističkom institutu u Grazu. U svetogorskim slavenskim (srpski Hilandar, bugarski Zograf, ruski Panteleimon) i grčkim manastirima (Iviron, Lavra sv. Atanazija, Dionizije, Stavronikita, Sv. Pavao i Skit sv. Ilije), sačuvane su bogate zbirke slavenskih srednjovjekovnih rkp., uglavnom svetogorske provenijencije (dvosmjerna bizantsko-slavenska duhovna prožimanja). Zbirke su reprezentativne za rekonstrukciju slavenskih nacionalnih književnosti i žive komunikacije Svete gore i pravoslavnih zemalja. Od 938 hilendarskih slavenskih rkp. i fragmenata 12-19. st. glavninu čine biblijske liturgijske knjige: 69 evanđelja, 30 apostola,

56 psaltira i 300 rkp. liturgijskih u užem smislu (oktoisi, triodi, mineji, služabnici, trebni, časoslovi). Starija rkp. tradicija i oblici tekstova Sv. pisma u prijepisima 13. i 14. st. (4 puna aprakosa srpske redakcije) mogli bi poslužiti za rekonstrukciju najstarijeg sloja u ćirilometodskom prijevodu Novog Zavjeta. Jednostavnim (tropar ili stihir) i složenim pjesničkim žanrovima (kanon i služba, akolutija) zastupljena je sva csl. himnografija – bizantska, prevedena s grčkog i originalna slavenska, osobito srpska. Tu su i prozni žanrovi – hagiografski, panegiričko-poučni i isihastički zbornici. U hilandarskoj biblioteci čuva se oko 180 grčkih rkp., oko 180 grčkih povelja, više od 150 srpskih povelja i nekoliko bugarskih, vlaških i ruskih gramota. Slično je stanje zografske i pantelejmonovske zbirke, djelomično i u zbirkama slav. rkp. u grčkim manastirima.

Prema D. Bogdanoviću, svetogorske slavenske rkp. trebale bi proučavati međunarodne interdisciplinarne naučne ekipe, i to filološki, tekstološki, stilski, povijesno i kulturološki (odnosno: recepciju bizantskog nasljeđa na Svetogori i u matičnim slavenskim zemljama; povijest slavenskog teksta evanđelja, apostolskih poslanica ili starozavjetnih knjiga; jezične utjecaje psaltira ili proročkih parimija na slavensku književnost; nacionalna i ćirilometodsko nasljeđe). U toku je objavljivanje kataloga prema zbirkama, čime se ostvaruju uvjeti za izradu generalnog kataloga slav. rkp. Svete gore. Do sada su objavljeni radovi D. Trifunovića, *Iviron – kratki katalog* i D. Bogdanovića *Katalog ćirilskih rukopisa manastira Hi-*

landara (1978), dok su u pripremi *Pantelejmon – potpuni katalog* A. E. Tahiaosa i *Zograf* Hr. Kodova-B. Rajkova-S. Kožuharova. Istovremeno, rukopisi se mikrofilmiraju i stvaraju dokumentacijska središta (za sada u Solunu, Beogradu i Columbusu, a vjerovatno i u Sofiji). Za drugu etapu – stvaranje korpusa arheografskih opisa svih rkp. – D. Bogdanović predlaže međunarodni dogovor slavista o općoj fizionomiji i metodologiji izrade. Također predlaže rekonstituciju svetogorskih slav. fondova ujedinjenjem podataka o svim slav. svetogorskim rkp. u zbirkama izvan Svete gore kao i osnivanje zbirke kopija vodenih znakova u dokumentacijskim središtima.

Љ. ВАСИЉЕВ, М. ГРОЗДАНОВИЋ, Б. ЈОВАНОВИЋ, *Нобо датирање српских рукописа у Библиотеци Румунске академије наука* (41–69). Autori objavljuju popis i tabelaran pregled starog i novog datiranja 92 srpska rkp. iz zbirke Biblioteke Rumunjske akademije nauka. Današnja zbirka nastala je iz stare zbirke Akademije nauka (sign. Jacimirski), rkp. prenijetih iz manastira Njameca (sign. Jacimirski-Njamec) i Muzeja starina u Bukureštu (sign. Jacimirski-Muzej), te nekih privatnih zbirki. Popis novodatiranih rkp. sastavljen je nakon provjere opisa Jacimirskog (1905, I tom do br. 300) i Panaiteskua (1959), te kataloga V. Karanović (1962). Novim datiranjem uspostavljene su »prave, istorijske veze između srpskih rukopisnih zbornika u Rumuniji i njihovih matica: Svete Gore, Dečana i Peći, i novoosnovanih ma-

nastira u Despotovini.« U svom popisu autori objavljuju proširene naslove rukopisa.

V. НЕДОМАЧКИ, *O srpskim rukopisima u biblioteci Grčke pravoslavne patrijaršije u Jeruzalimu* (71-118). U biblioteku Grčke pravoslavne patrijaršije u Jeruzalemu srpski rkp. preneseni su između 1886. i 1888. g. iz srpskog manastira Arhandela Mihaila i Gavrila (Milutinove zadudžbine u Jeruzalemu) i Lavre Sv. Save Osvećenog u Judejskoj pustinji. U ovoj se biblioteci nalaze i rkp. iz gruzijskog manastira sv. Križa nedaleko od Jeruzalema. Dragocjene (prve i jedine), iako nepotpune, podatke o rukopisima objavio je N. F. Krasnoseljcev (*Славянские рукописи патриаршей библиотеки в Иерусалиме*, Kazanj 1889). V. N. prvi put objavljuje podatke o nekim arheografskim elementima tih rukopisa do kojih je došla istražujući manastir Arhandela Mihaila i Gavrila u Jeruzalemu (1970, 1972. i 1979). Autorica daje podatke: o materijalu, broju i veličini listova, širini teksta i broju redaka na stranici; opisuje sveščice, oštećenja (konzervaciju) i uvez; daje podatke o pisaru, mjestu i vremenu nastanka rkp., o vodenim znakovima (gdje su kopirani i datirani), o tipu pisma, jezičnoj redakciji i ortografiji, o iluminaciji; daje sadržaj (sažeta informacija o vrsti rkp.), sve zapise u originalu i u punom obliku, s razriješenim skraćenicama i godinama bizantske, odnosno naše ere u zagradi; literaturu. Ona donosi podatke i o ostalim slavenskim rkp. od broja 1-22 (osim br. 12 i 15), osobito o onima koji sadrže srpske zapise, bez obzi-

ra na njihovu redakciju i pravopis. Uz snimke, opisuje: PBJ 1 – *Triod cvjetni* jeromonaha Jakova i monaha Janidija u Sinajskom manastiru pisan 1374, papir (bombycina) I + 388 + 1 list; PBJ 2 – *Četvoroevanđelje* pisara Ivanka Djaka i popa Simeona »ot Frcnješt«, završeno 11 prosinca 1531, papir, 325 listova; PBJ 3 – *Apostol*, papir, II + 230 + 2 lista, prema Krasnoseljcevu iz 16. st., prema kaligrafskom poluustavu mogao bi biti i s kraja 15. st.; PBJ 4 – *Minej za septembar, oktobar i novembar*, pergamena, II + 283 + 1 list, tip ustavnog pisma upućuje na 1. pol. 14. st.; PBJ 5 – *Triod posni*, papir, I + 226 + 1 list, prema vod. znakovima iz 1360. i 1398, mogao bi se datirati posljednjom trećinom 14. st.; PBJ 6 – *Oktoih prvoglasnik*, papir, 207 + 2 lista, nejasan vod. znak, možda iz 15. st.; PBJ 7 – *Oktoih petoglasnik*, papir, II + 173 + 2 lista, prema vod. znacima i poluustavu iz sredine 15. st.; PBJ 10 – *Parenesis Jefrema Sirina*, papir, I + 438 + 2 lista, vod. znaci iz 3. čet. 16. st.; PBJ 11 – *Psaltir*, papir, 177 + 1 list, vod. znak iz 1. pol. 16. st., poluustav s odlikama prvih desetljeća 16. st.; PBJ 13 – *Tipik jeruzalemski*, papir, 145 + 1 list, pisar je pop Jovan, prema čijem zapisu bi rkp. mogao nastati oko 1428, a prema izgledu i strukturi papira – iz posljednjih desetljeća 14. st.; PBJ 16 – *Akatist Nilu Stolebenskom*, papir, III + 30 + 2 lista, prema Krasnoseljcevu, tipografskom ustavu i građanskom brzopisu 19. st. – datiran 19-im st.; PBJ 18 – *Psaltir s posledovanjem*, papir, I + 229 + 1 list, morfologija kaligrafskog poluustava upućuje na 16. st.; PBJ 19 – *Evanđelje izborno*, pergame-

na (palimpsest), 199 listova, 13. st.; PBJ 20 – *Časoslov*, papir, I + 181 + 1 list, pisar Jovan monah, morfologija poluustava upućuje na 16. st.; PBJ 21 – *Psaltir*, papir, II + 304 + 2 lista, 16. st.; PBJ 22 – *Zbornik apokrifni*, papir, I + 445 + 1 list, 1497/98. g.

Д. ТРБОЈЕВИЋ, *Деклинација грчких именица мушког рода у старослобениским нејеванђеоским текстовима (Супрасањски зборник)* (119-144). Grčke imenice m. r. u *Supr* pripadaju stsl. -o, -jo, *suglasničkoj* i -a (-ja) osnovama i obuhvaćaju gotovo sve tipove imeničkih promjena u grčkom: o, (s nomina contracta), a i sve tipove 3. (atematske) deklinacije (nomina vocalia na -i, -u, nomina diphthonga, gutturalia, labialia, dentalia, nasalialia, liquidia i sigmatialia, te osnove na -vr-). U najraznovrsnijoj, stsl. o-osnovi, za razliku od ostalih, zastupljeni su svi tipovi grčkih deklinacija: muška vlastita imena na -os (u stsl. daje -z); imenice m. r. na -ης i ž. r. a deklinacije na -η; sve grupe 3. deklinacije i indekl. imenice (na vjerno preuzet grčki oblik dodan nastavak -z); kao i imenice stsl. -jo, -a i *suglasničke* osnove s alternativnim oblicima. Primjeri miješanja različitih osnova i nastavaka potvrđeni su u svim grupama – npr. u Nsg o-osnove uz nastavak -z (853 puta) javlja se i -a (2 puta). Učestalost pojedinih nastavaka autorica izražava brojevima, u obliku tabele uz svaku grupu imenica za svaki padež. Analizira također i nekoliko neslavenskih imenica bez grčkih paralela (*Фецроцарь, арънѣи, енозд-роннъ, клеопа*) kao i latinska vlastita imena. Riječi, potpuno preve-

dene na stsl., nisu uzimane u obzir. Grčke imenice m. r. u *Supr* uglavnom su vlastita imena, prisutna samo i tek djelomično u književnom jeziku. D. T. zaključuje da su prevedene uz dobro poznavanje tehnike prenošenja grčkih gramatičkih kategorija u morfološki sustav stsl. j. Sustav promjene, kodificiran rekonstrukcijom, pri tome se skoro bez izuzetka potvrđuje u književnom jeziku stsl. evanđeoskih tekstova. Svoju tvrdnju autorica potkrepljuje usporedbom vlastitih, s rezultatima V. Pogorelova (U: *Формы греческихъ словъ въ кирилломеоводіевскомъ переводя евангелія*, Byzantinoslavica II, 1930, 1-28).

Л. ЦЕРНИЋ, *Један поглед на развој старе српске књижевности (до битке на Марици 1371)* (145-151). U srpskoj književnosti, nasljeđe pismenosti od 9. do sredine 15. st. materijalni je ostatak književnog izraza, shvaćenog kao proces prevođenja i dosizanja zatečenih bizantskih duhovnih vrijednosti. Pojam »književnog« (osobito genu) određuje široki krug pojava: najstariji tragovi srpske redakcije sačuvani u stsl. glagoljskom *Marijinskom evanđelju* iz 11. st.; *Miroslavljevo* (oko 1180) i *Simeonovo (Vukanovo) evanđelje* (oko 1197/99); djela Sv. Save i djela nastala neposredno nakon Savine smrti 1235. i prijenosa njegovih moći u Mileševu 1237; prološka žitija; djela Domentijanova; pisarska djela; djela književnika Teodozija (pjesnička i prozna); djela arhiepiskopa Danila (1324-1332); izrazito isihastička i prijevodna literatura (zbornici najrazličitijeg sastava, uglavno asketsko-mističnog sadržaja,

ja); *Tuga za mladencem Uglješom* sa srebrnog diptiha monahinje Jefimije; Izajin prijevod djela Pseudo Dionizija Areopagita, s potresnim opisom o porazu na Marici 1371.

Б. ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, *О зимама и коледама у Зборнику попа Драгоља* (153-174). Autorica prvi put objavljuje originalan tekst i snimke najstarijeg prijepisa dviju slavenskih varijanti *Kolednika* ili *Koledara dnevnog* iz *Zbornika popa Dragolja*, 3. čet. 13. st. (NBS Beograd, sign. Rs 651). Prva varijanta, »O zimama i koledama«, vezuje se uz 1. siječnja. Druga, bez naslova, sadržajno bliska prvoj, vezuje se uz praznovanje Kristova rođenja i dolazi iza »Brojeva psaltira« s uputama o proricanju prema psaltiru. Autorica pretpostavlja da je druga varijanta vjerojatno priključena prvoj, jer je takav raspored identičan paralelizmu obreda i književnosti u Grka, Slavena, Rumunja itd., gdje je koledanje pomaknuto od Nove godine prema Božiću. Ovdje su objavljeni i tekstovi o koledama prema izdanju N. S. Tihonravova (1863) iz srpskog rkp. 15. st., te prema Jagićevu izdanju (1878) iz *Hodoškog rukopisa*, 1. trećina 15. st. (varijanta s grčkom paralelom i podvarijanta) i iz *Zbornika različitih sastava*, 1. desetljeće 16. st.

Б. Ј.-С. sažeto informira o istraživanjima problema koleda – o tokovima koji neposredno objašnjavaju objavljene tekstove (M. A. Andrejeva, Tihonravov, Perec, Jacimirski, Pipin, Veselovski, Čičerov, Jermolov, Afanasjev itd.). Npr., M. A. Andrejeva istražila je porijeklo, razvoj, strukturu i društve-

nopolitički značaj zbornika s proricanjima prema astrološkim pojavama, u Bizantu i kod Slavena. Po Andrejevoj tekst od kojeg potječe *Kolednik* iz *Zbornika popa Dragolja* u specifičnom je obliku već bio poznat Ivanu Lidijcu, autoru zbornika *O znamenjima* iz sredine 6. st. Elementi planetarnog i solarnog sustava tu su zamijenjeni danima tjedna, a proricanja prema 1. siječnju (ako pada na dan Sunca, Mjeseca itd.) javljaju se i u kasnijim bizantskim i slavenskim zbornicima. Autorica misli da varijante *Kolednika* iz *Zbornika popa Dragolja* samo djelomično potvrđuju pripadnost zbornicima o kojima raspravlja Andrejeva (1. istočna, maloazijska, 2. egipatska, aleksandrijska i 3. rimska, kasnije carigradska redakcija). U slavenskom nasljeđu karakterističan je tip *Svjatoslavljeva izbornika* s funkcijom viših oblika dogmatskog učenja i tip *Zbornika popa Dragolja* s popularnijim oblicima kateheze.

Н. А. КИСЕЛИЈЕВ, *Орнамент Иловацкој кормчей 1262 г.* (175-182).

Autor objavljuje podatke (uz slikovne priloge) o ornamentici *Пловицке крмчије* iz 1262. g. (Zagreb, Arhiv JAZU III c. 9). To je prijepis Savine *Krmčije* rukom pisara Bogdana, po zapovijedi episkopa Zetskog Neofita za manastir Arhandela Mihaila u Ilovici na Privlaci. Ornamentika IK, za »skromne« rkp. 13. st., predstavlja ostvaraj solidne znanstvske razine u tehnici obrisnog kinovarnog crteža bez dodatnih ukrasa. Autor je pripisuje ruci pisara Bogdana – zapaža jedinstvo rukopisa naslova, inicijala i teksta, jednostavnost oblika

ornamenta, odsutnost vinjeta. Na četiri stotine listova samo je dvanaest velikih inicijala, ornamentiranih pletenim i životinjskim motivima, gotovo doslovno ponovljenim u rijetkim rubnim crtežima. Početke tekstova odvajaju stereotipna dvostruka kinovarna slova, ukrašena kosim križićima sa živopisnim motivima (npr. ribica s repom u obliku grančice; primitivni ljudski likovi en face u nizu verzalnih M).

»Donji« sloj ornamentike IK potvrđen je konkretnim analogijama (slik. prilog) koje vezuju ovaj spomenik sa srpskim rkp. 13. st. (beogradski *Parimejnici* u NBS), s makedonskim rkp. 12. i 13. st. (*Ohridsko* i *Dobromirovo ev.*, *Orbelski triod*, *Grigorovičev psaltir*, *Karpinsko ev.*) i sa staroruskim rkp. 11–12. st. (*Minej za august* 11–12. st. pisara Matfeja, *Arhandelsko ev.* 1092, *Dobrilovo ev.* 1164, *Jurjevsko ev.* oko 1120). Zoomorfno teratologijski »prijelazni« tip ornamentiranja inicijala upućuje na same početke teratologije, čije obrasce čuvaju ruski rkp. 11–12. st. i južnoslavenski 12–13. st. Ti obrasci pripadaju starobugarskom ornamentu 10. st., što objašnjava stilsku srodnost rješenja inicijala u navedenim rkp. *Ilovička krmčija* kronološki je najraniji rkp. s ligaturom i tankim kinovarnim inicijalima u nizu takvih datiranih rkp. južnoslavenske pismenosti (od l. 44 stotine primjera u 3 varijacije – »gornji« sloj ornamentike). Iako su u *Hilandarskom šestodnevnu* (1263) i *Trnovskom ev.* (1273) oblici ornamentike novijeg tipa zreliji i postojaniji, u IK jasnije se pokazuje njihovo porijeklo iz grčkih kodeksa 11–12. st., odakle su Slaveni preuzeli i li-

gaturu. Prema IK, spomeniku najranijeg razdoblja ornamentike novijeg tipa, granica njezine početne faze pada u 40-e i 50-e god. 13. st. Ova bi činjenica trebala poslužiti u datiranju spornih, ili neprecizno datiranih spomenika 13. st. s tankim kinovarnim inicijalima i ligaturom. Novine u ornamentici IK jedan su od prvih nagovještaja estetskog preoblikovanja južnosl. kodeksa – povezivanjem neobizantskog i balkanskog ornamenta. IK potvrđuje da su, osim skriptorija Velikog Trnova, žarištem vanjskog oblikovanja kodeksa bili i skriptoriji s Atosa, odakle su inovacije brzo nalazile odjeka, paralelno u Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji.

Г. ЈОВАНОВИЋ, *Неколико речи о проучавању лексике старосрпских јеванђеља* (183–188). Autorica ukratko informira o leksičkim osobitostima starosrpskih tetraevanđelja i predlaže interpretaciju tih osobitosti. Prema dosada prikupljenoj građi i objavljenim radovima, određuje tri tekstološka i leksička korpusa srpskih četvoroevanđelja. Prvi korpus, *Raškohilandarsko evanđelje* iz 2. čet. 13. st. i *Mokropoljsko* iz pol. 13. st., karakterizira: a) zajednički protograf, b) »konzervativna sekcija« – ev. po Mateju (bliskost tipu *Marijinskog ev.*) i »mlađa« – ostali dio teksta (bliskost leksici ruskih aprakosa mstislavsko-jurjevskog tipa i dijelu *Vukanova ev.*) i c) dvije konzervativne interpolacije u *Raškohilandarskom ev.* (poč. XII gl. ev. po Luki i tekst od poč. X gl. ev. po Ivanu pa skoro do kraja). Drugi korpus (2. pol. 13. st. do poč. 14. st.), *Bogdanovo*, *Vojvodičko* i *Šišatovačko evanđelje*, karakteri-

zira: a) konzervativna (do X gl. ev. po Luki), nezavisna od konzervativne sekcije I korpusa i b) mlađa (od X gl. ev. po Luki do kraja), identična mlađoj sekciji I korpusa. *Grujićevo ev.* s kraja 13. st. predstavnik je treće, »mješovite« tekstološke i leksičke verzije. G. J. objavljuje shematski prikaz svih triju verzija i sekcija. Prema mišljenju G. J. smisao ev. univerzalija realizira primarni ćirilometodski jezični model, dok se »redakcijska individualnost« starosrpskih tetra iskazuje svjesnim isticanjem fonetsko-fonoloških i gramatičkih osobitosti.

Д. СТЕФАНОВИЋ, *Словенске паралеле грчке речи ὑπόστασις у апостолским текстовима* (189-196). U novozavjetnom grčkom tekstu na pet mjesta u apostolskim poslanicama, grčka riječ *ὑπόστασις* ima različita značenja: 1. stanje, položaj, duševno raspoloženje (2 Kor 9,4; 11,7; Hebr 3,14); 2. oličenje božanske (božje) naravi (Hebr 1,3); 3. stvarnost, osnova (Hebr 11,1). Uz leksičko-semantičku analizu autor je usporedio tih pet mjesta u csl. tekstovima *Apostola*: arhaičnijim (En, Ohr i Str s kraćim izbornim, Slep i Šiš s izbornim i Hrist s punim tekstom) i redakcijskim (Bjel, D 4 i SANU 2 s kraćim izbornim tekstom i evanđeljima, H 107 s izbornim i Mat, D 24, H 52, B 643, H 47, D 26, D 25, H 46, SANU 55, Buk 201, H 70, H 72 i H 73 s punim tekstom). D. S. je potvrdio ove slavenske paralele grčke riječi *ὑπόστασις* (objavljen i tabelarni prikaz): » **ВЪИТНЕ** 2, **ВЪЩЬ** 2, **ВЪЩАННЕ** 1, **ИМЪНИТЕ** 2, **ИПО-**

СТАСЬ 4 (**ИПОСТАСЬ** 3, **ОУПОСТАСЬ** 10, **ПОСТАСЬ** 1), ukupno 17; **ИПОСТАТЬ** 2 (**ОУПОСТАТЬ** 1), ukupno 3; **ЛИЦЕ** 2; **ПОСТАТЬ** 9; **СЛИЧИТЕ** 1 (**СЪЛНИЧИТЕ** 2), ukupno 3; **СЪСТАВЪ** 22 (**СЪСТАВЪ** 2), ukupno 24; **ТЕЛЕСТЪТВО** 1; **ТЕЛЪСТВИТЕ** 2; **УЕСТЬ** 17 (**УАСТЬ** 1, **УЪСТЬ** 3), ukupno 21«. Slavenskim paralelama provodi se dosljedno i stalno tekstološka i leksička razlika između Hebr i 2 Kor, gdje grčka riječ *ὑπόστασις* ima isto značenje. Tu razliku Stefanović objašnjava uklapanjem Hebr 1,3 i 3,14 u vjerojatno prvi slavenski, kraći izborni tekst *Apostola*, čiji se jak utjecaj zadržao i u kasnijim redakcijskim tekstovima. Istražena mjesta u arhaičnijim i redakcijskim tekstovima, uz vlastiti leksik, potvrđuju jedinstveno (originalno ili obnovljeno) arhaično stanje csl. izražavanja.

А. ЈАКОВЉЕВИЋ, *Нова транскрипција двојезичног Псаломника са неуматама* (Атина, Народна библиотека Грчке MS 928, ф. 64 р, глас I) (197-200). Prilikom pripreme izdanja atenskog MS 928, A. J. otkrio je i lokalizirao još dva dragocjena retka teksta *Psalomnika s neumama*. To je početak grčkog Polijejeja, Ps 45, 1. stih (2. redak) i dosada nepoznati pohvalni stih u čast sv. Nestoru, Ignjatiju, Avksentiju, Evgeniju, Mardariju i Orestu (3. redak). Prvi redak (Ps 65, 1. stih i stih u čast Bogorodici) transkribirao je i objavio D. Stefanović (*Stara srpska muzika*, Beograd 1974, knj. I i 1975, knj. II). Novom transkripcijom *Psalomnika* (uz

snimku i notni zapis) nakon istraživanja svih tekstova ovog rkp. u NB Grčke u Ateni, A. J. ispravlja neka nepodudaranja Stefanovićeve transkripcije s originalom (vjerojatno nastala zbog korištenja izbljedjelog mikrofilma).

A. МЛАДЕНОВИЋ, *Записи из XVI, XVII и XVIII века у рукописним књигама манастира Грачанице (Текст и филолошке напомене)* (201–218). U NB »Kiril i Metodij« u Sofiji čuvaju se listovi sa zapisima iz triju papirnih rkp. knjiga manastira Gračanice na Kosovu. To su: 1 list *Mineja za mjesec oktobar*, sign. 1352 (1269/4) i 2 lista *Mineja za mjesec maj*, sign. 1352 (1269/8) u Rukopisnom odjelu, te 1 list *Prologa od marta do septembra*, sign. II. A. 7462 u Bugarskom povijesnom arhivu. U 2. pol. 19. st. rkp. knjige su »imali u rukama« M. S. Milojević, V. Trpić i I. S. Jastrebov, dok se danas o njima ništa ne zna. »U cilju eventualne identifikacije tih knjiga – odnosno eventualnog njihovog kompletiranja vraćanjem ovih listova na prvobitna mesta« Mladenović objavljuje snimke završetaka tekstova prologa i mineja. Svih 13 zapisa objavljuje u originalu, suvremenoj ćir. transliteraciji i transkripciji uz filološki komentar, te ispravlja nekoliko propusta i pogrešaka dosadašnjih izdanja tih zapisa (I. S. Jastrebova, Lj. Stojanovića i M. Stojanova-Hr. Kodova).

P. СТАНКОВИЋ, *Слово Акира Премудрог (препис из 1570/80. године)* (219–227). Stanković informira o dosada nepoznatom prijepisu *Slova Akira Premudrog* u rukopisnom *Zborniku*

apokrifa iz 1570/80. g. (NB u Beogradu, Rs 53). Riječ je o različitoj i znatno skraćenoj verziji u odnosu na tekstove koje su objavili V. Jagić 1868. g. (u *Petrisovu zborniku* iz 1468) i M. Rešetar 1926. g. (u ćiriličkom *Zborniku* dubrovačkom *Libro od mnogijeh razloga* iz 1520). Pretpostavi li se da je postojao zajednički arhetip za ova tri teksta, prijepis iz Rs 53 je »skraćena' ili 'demokratska' redakcija nastala u određenoj 'idejnoj' sredini« – a ne »defektan« tekst (istaknuti izrazi D. S. Lihačova). Autor objavljuje u cjelini prijepis iz 1570/80. g. Smatra da potječe s bosanskog područja, na što upućuju jezične karakteristike: ograničena upotreba »jata«, upotreba *K* i *Г* umjesto *Ѧ* i *Ѣ*, rijetki prejetirani vokali, proširena vokalizacija, ikavizmi, prijelaz *въ* u *ѡ* u prijedlozima i *лъ* u *о* na kraju riječi i sloga.

J. РАДОВАНОВИЋ, *Руске и румунске штампане књиге XVII века у библиотеци манастира Хиландара* (229–325). Autor ističe povijesnu važnost dvaju dosadašnjih (nepotpunih) popisa ruskih i rumunjskih štampanih knjiga 17. st. u hilendarskoj bibl.: Arhimandrita Leonida iz 1875. g. (18 knjiga) i Save Hilandarca iz 1896. g. (74 broja, ali su duplikati i triplikati označeni kao posebne jedinice). Novi popis J. Radovanovića nešto je veći od Savinog – 74 jedinice bez duplikata i triplikata (rezultat obrade knjiga u lipnju 1979. u manastiru Hilandaru). Objavljeni su puni naslovi knjiga uglavnom prema originalu (odnosno kompletnim primjercima beogradskih knjižnica ili,

preuzeti iz kataloga i reprodukcija), a neke je autor odredio sam. Zabilježena su mjesta u knjigama na kojima se nalaze zapisi (objavit će ih D. Medaković). Nakon opisa knjiga slijede registri a) gradova, štamparija i njihovih izdanja, b) naslova knjiga i c) imena; te skraćenice i snimke pojedinih listova.

Ђ. С. КОСТИЋ, *Лукијана Мушицког Попис старина српских* (327–343). Ђ. С. К. objavljuje originalan tekst *Popisa starina srpskih* L. Mušickog (4 lista vel. 39 x 24 cm) s njegovim kasnijim ispravicima (Napomene). S obzirom na to da *Popis* sadrži djela samo prema vrstama Kostić dodaje registre mjesta čuvanja, stampara i izdavača, kao i sva djela u kronološkom slijedu. Kostić pretpostavlja da je *Popis* možda bio »građa za centralni katalog starina naših manastira«, a ne dio građe za *Bibliografiju*, kako se dosada mislilo.

U rubrici II. »Kritike i prikazi« Т. ЈОВАНОВИЋ prikazuje *Матичин Апостол – XIII век* (Priredili R. Ковачевић i D. Е. Stefanović, uvod i opis rkp. D. Bogdanović; Beograd, SANU 1979, str. 361 + 5 fotokopija) (345–348); К. МАНО-ЗИСИ *Издания кириллической печати XV–XVII вв. (1494–1688) для южных славян и румын* (Каталог книг из собрания Государственной публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Составитель: В. И. Лукьяненко. Lenjingrad 1979) (349–352); а Н. Р. СИНДИК *Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики* (Sastavio: Я.

Н. Шапов, Moskva 1976, knj. I i II) (353–354).

U rubrici III. »Arheografski izveštaji« Н. Р. СИНДИК informira o izdanju NB »Kiril i Metodij« u Sofiji iz 1972. g. *Паусий Хилендарски: История славяно-болгарская*, Първи Софрониев препис от 1765 година. Увод, новобългарски текст и коментар Божидар Райков) (355–356) i podnosi *Извештај са службеног пута у Мађарску* (357–358); а Л. ЦЕРНИЋ objavljuje *Нека запажања о српским рукописима у збиркама Лењинграда* (359–364).

ДОДАТАК – Ђ. ТРИФУНОВИЋ, Т. ЈОВАНОВИЋ, Љ. ЈУХАС, *Азбучни показатељ речи у списима Светога Саве* (201 str.) – прва је конкordанција »једног средњовековног словенског писца православног подручја«. Обухвата све именце, придеје, бројеве, глаголе (без помоћних), прилоге и усклике, а замјенице, приједлози, везници и riječce nisu uzeti u obzir. Konkordancija je izrađena na temelju Ćorovićeve izdanja (*Dela starih srpskih pisaca, Knjiga I. Spisi Sv. Save*. Beograd-Sr. Karlovci 1928). Građa je ispisivana samo iz spisa pouzdana autorstva sv. Save (*Karejski tipik*, прва три Slova *Hilandarskog tipika, Žitije sv. Simeona, Poslanica Igumanu Spiridonu*). U kratkim izvadcima (sintagmatskim cjelinama) odražava se Savino stilsko načelo udvajanja i ponavljanja pojmova. Ortografska normalizacija odrednica (= pojmovi iz Savinih spisa) izvršena je prema predloženim načelima М. Пешикана, а језик и pravopis su jednaki као у Ćorovićevu izdanju.

BROJ 3 (1981)

V. MOŠIN, *Повеље цара Стефана Душана о Арханђеловом манастиру у Јерусалиму и о манастиру св. Николе на скадарском острву Врањини* (7-36). Чланак је садржајни и методолошки наставак студије К. Јиречека *Dohodak stonski, koji su Dubrovčani davali srpskom manastiru sv. Arhandela u Jeruzalemu i povelje o njemu cara Uroša (1358) i carice Mare (1479)*, Jagić-Festschrift, Berlin 1909. Filološko-diplomatskom analizom sačuvanih pravnih dokumenata o dubrovačkom »stonskom dohotku« (uz snimke i originalne tekstove), V. Mošin je utvrdio: 1. da car Dušan nije izdao povelju o poklonu manastira sv. Nikole na o. Vranjini srpskom manastiru sv. Arhandela Mihajla i Gavrila u Jeruzalemu i 2. da je taj srpski manastir u Jeruzalemu primao »stonski dohodak« na osnovi *Dušanove povelje Dubrovniku*, citirane u povelji cara Uroša Republici od 24. travnja 1357. (»Stonski dohodak« ili *tributum Stagni* plaćali su Dubrovčani od 1333. g. za grad Ston i poluotok Stonski rat – po 500 perpera godišnje Bosancima i Srbima.) Mošin smatra, da su nepotpisani jeruzalemski projekti carske povelje o poklonu »stonskog dohotka« i Vranjinskog manastira (od 29. travnja 1348. i ožujka 1350) – neostvaren pokušaj, da se jeruzalemskim povjerenicima prilikom preuzimanja »stonskog dohotka« osigura borište na Zetskom primorju. Hilendarska falsificirana povelja s kraja 15. st. (br. 131, s datumom od 8. ožujka 1350) ponovljen je, ali opet neuspio

pokušaj »osvajanja« Vranjinskog manastira.

Љ. ДУРКОВИЋ-ЈАКШИЋ, *Записи Максима Евгенијевића о Карађорђевој устанку и Милошу Обреновићу* (37-40). Autor informira o zapisima M. Evgenijevića koji se nalaze na stranicama almanaha *Golubica* (10-11, 96, 274/5, 307, te dva posljednja lista i unutrašnja str. zadnje korice) u knj. V za 1843/4. g. (UB u Beogradu).

Б. СКАКИЋ-СИМАТОВИЋ, *Неке истине о чувању Мирославлјевог јеванђеља за време другог светског рата* (41-47). Vjerovalo se da je *Miroslavljevo evanđelje* za cijelo vrijeme II. svj. rata bilo deponirano u trezoru Narodne banke u Beogradu, kamo je, navodno, sklonjeno 4. travnja 1941, a gdje je i nađeno nakon Oslobođenja. Nedavno pronađeni dokumenti bivšeg Ministarstva prosvjete Demokratske Federativne Jugoslavije otkrivaju nove činjenice.

Iz službenog dopisa V. Kešeljevića od 29. svibnja 1945, upućenog ministru prosvjete DFJ V. Ribnikaru, doznaje se da je rkp. već u studenome 1940. g. povjeren na čuvanje njemu, jer je bio upravitelj filijale Narodne banke u Užicu; da je 2. travnja 1941. g. preneseno u pratnji K. Jarakovića, penzioniranog potpukovnika iz Užica, u manastir Raču na Drini, gdje ga je V. Kešeljević predao igumanu P. Milojeviću. U manastiru Rača nalazilo se sve do 8. srpnja 1943. Tada ga je V. Kešeljević, po naređenju guvernera Narodne banke M. Radosavljevića, prenio u Beograd i predao šefu Sekretarijata Banke M. Ugričiću, na čuvanje u trezor. Dopis V. Kešeljevića zaveden je u

poslovni protokol Ministarstva prosvjete DFJ pod br. 1501 od 2. VI 1945. Pod istim (1501) brojem zavedena je (i spojena s dopisom) i Odluka ministra prosvjete V. Ribnikara od 15. VI 1945, da imenovana Komisija utvrdi stanje *Miroslavljeva evanđelja* i preda ga Umjetničkom muzeju. Članovima Komisije Odluka je poslana 18. VI 1945, uz zahtjev da podnesu Izvještaj. U izjavi dnevniku »Politika« 28. rujna 1970, iguman Milojević informira javnost pod kakvim je okolnostima čuvao *Miroslavljevo evanđelje* za II svjetskog rata (snimka u prilogu).

Л. ЦЕРНИЋ, *Нека запажања о писарима Иловиčke Крмчије* (49-64). Novim podacima (uz snimke) o identifikaciji ruskog pisara kao prvog glavnog pisara *Ilovičke krmčije*, L. C. pokušava objasniti pojavu rusizama u tom najstarijem sačuvanom prijepisu *Svetosavskog nomokanona* iz 1262. g. (Zagreb, Arhiv JAZU III c 9). Rukopis 1. pisara, l. 1-53' (srpska redakcija s naglašenim sjevernoruskim novgorodskim utjecajem), autorica je identificirala s rukopisom pisara *Izbornog evanđelja* ruske redakcije iz 12/13. st. (1 list, Lenjingrad, Biblioteka AN SSSR, zbirka Sreznevskog 48), s rkp. duhovne povele Klimenta Novgorodca (između 1258. i 1268, Moskva, Državni povijesni muzej) i s rkp. »arhiepiskopskih knjiga«, *Svetosavske krmčije* iz 1252, budimljanskog episkopa Teofila. Drugi glavni pisar *Ilovičke krmčije*, raški pisar Bogdan (l. 54-400 sa suradnikom na l. 277, 277' i 278), djelomično prepisuje Teofilov zapis, koji sadrži i jedan rusizam. L. C. pretpostavlja, da je

rusizme, kojih nije moralo biti u protografu, unio ruski pisar pod utjecajem svog jezika. Bogdanovi rusizmi, ublaženi po količini i vrsti pod utjecajem njegova srpskog jezika, vjerojatno potječu s predloška (najvjerojatnije plod rada ruskog pisara). Nemoguće je odrediti točan odnos u prepisivačkom radu dvojice glavnih pisara, jer je izgubljeno 5 listova (2-6) 8. kvaterniona: rkp. 1. pisara prestaje na prvom (danas 53) listu, a Bogdanov tekst počinje na sedmom (54) i osmom (55) listu (prvi i osmi list danas čine dvolist).

В. М. ЗАГРЕБИН, *Заупокойные стихири азбуковне в сербском Требнике XIII века* (65-91)
V. M. Zagrebina objavljuje u cijelosti (uz snimke) ciklus azbučnih stihira za obred sahrane laika i svećenika iz srpskog rukopisnog *Trebnika* s kraja 13. st. (*O.p.I.14.*, u Državnoj bibl. »Saltykov-Ščedrin« u Lenjingradu od 1899). Sadržaj stihira i kratka napomena o ritualu s l. 16r pokazuju, da je u srpskoj crkvenoj praksi 13. st. postojao jedan jedinstveni obred za sahranu laika i svećenika (poseban obred sahrane svećenika javlja se u 2. pol. 15. st. u grčkim rkp., a poč. 16. st. u slavenskim). Obred sahrane (l. 1-24r) komponiran je u tri osnovna dijela: 1. stihire za osam glasova, 2. azbučne stihire za pokoj duše šestog glasa i 3. stihire posljednjeg oproštaja i dr. s oprosnom molitvom. Između stihira raspoređene su početne fraze stihova *Psaltira*, označene na marginama rkp. slovom X. Prema autoru, protograf *Trebnika* imao je glagoljsku osnovu: A) Jezič:ne

osobitosti zbližuju rkp. s glagoljskim *Marijinskim četvoroevangeljem*, odlomcima *Grškovića* i ćirilskim *Miroslavljevim* i *Vukanovim ev.*, *Hilandarskim tipikom* i *Zbornikom popa Dragolja* (refleks slogotvornog Л као ЛОВ, prijelaz В u ѱ, dijalektalna pojava asimilacije, metateza **ВСА-СВА**, miješanje padeža). B) Osobite pisarske pogreške nastale su najvjerojatnije prilikom transliteracije glagoljskog teksta (npr. Ъ mjesto Ы, koje se u glag. tekstu moglo izraziti oblikom зН). C) Početna slova stihira sastavljaju glagoljski azbučni akrostih (iako nedostaju stihire na slovo Ф, da bi se sačuvao broj 24 – broj slova grčke azbuke). Glagoljska osnova protografa *Trebnika* dopušta pretpostavku o starini prijevoda azbučnih stihira (podudaranja s početnim slovima u *Akrostihu Rođenju* prazničnog mineja i *Jaroslavljevu azbučniku* 13. st.). Nesumnjivo je stvaralačko sudjelovanje slavenskog prevodioca (glagoljski azbučni akrostih!), a moguće je i to, da je ovaj ciklus azbučnih stihira originalna slavenska tvorevina (obrazac – samo broj 24; počeci – fraze iz poznatih crkvenih svećanih pjesama).

Б. ЈОВАНОВИЋ-СТИПЧЕВИЋ, *Текстолошка условљеност састава и броја слова старословенске азбуке према Стихирама на Рођење и Крштење у српском препису* (93-121). Autorica potvrđuje 36 slova stsl. azbuke prema nedavno otkrivenoj vrsti slavenskog azbučnog akrostiha, *Azbučnim stihirama na Rođenje* (16) i *Azbučnim stihirama na Bogojavljenje (Krštenje)* (36) iz srpskog rkp. liturgijskog zbornika 13. st. (Arhiv SANU br. 361.). Te stihire pri-

padaju književnom i liturgijskom kano- nu: prema 36 slova stsl. azbuke 36 stihira organizirano je u tekstovnu cjelinu (sugestija himne), s oznakama pravilnog 7-dnevnog rasporeda u minejne službe (1. i 7. dan po 3, a ostalih 5 dana po 6 stihira). Sačuvana je formalna strogost grčkih izvora (andeoske azbučne stihire i himne Romana Meloda) što upućuje na nekadašnje postojanje stihira kao izdvojenih pjesničkih, retoričkih, bogoslovsko-dogmatskih i gramatičkih cjelina. Autorica objavljuje originalne tekstove stihira, snimke listova iz Arhiva SANU br. 361. i tabelarni pregled (s popisom sigli) postojećih rekonstrukcija stsl. azbuke (36 slova rekonstruirali su još Trubeckij i M. Pešikan).

Љ. ЈУХАС, *Прилог тумачењу једног места у Стефановом Житију светог Симеона* (123-136). Autorica ističe važnost rkp. Nikona Jeruzalemca (Nemanjin životopis u *Goričkom zborniku* iz 1441/42) za tumačenje nejasnih mjesta u *Pariškom Cod. slav. 10* iz dvadesetih god. 14. st. Analizom odjeljka o Nemanjinu rođenju i krštenju pokazuje se, da je Nikonovo djelo dosta kasna i svjesna redakcija djela Stefana Prvo- vjenčanog (izostavljeno pričanje o srodstvu Prvovjenčanog s Nemanjom, o Nemanjinoj braći i sestrama kao i njegovu katoličkom krštenju). Na mjestu gdje se ističu Nemanjine vladarske vrline, Nikon smisaono i ritmički dopunjuje *Pariški rkp.* (potvrda izgrađenog jednog općeg mjesta stare srpske književnosti). Oblikom *u hrama* – gdje *Pariški* ima *u hram*, razrješan kao *u hramu* – Nikon ostvaruje značenje ri-

ječi *Ribnica* kao oznaku lokaliteta gdje se nalazi hram u kojemu je Nemanja kršten. Lj. J. zaključuje, da je Pariški rkp. prenio nepotpun tekst, zbog čega se *Ribnica* pogrešno shvaćala kao mjesto Nemanjina rođenja ili krštenja. Na kraju objavljuje snimke listova iz obaju rkp. i predlaže vlastitu rekonstrukciju ovog nejasnog mjesta uz pomoć Nikonova teksta.

CH. HANNICK, *Jakov von Serres und der Codex Sin. slav. 21* (137-144). Autor prvi put informira (uz snimke) o rkp. papirnom kodeksu srpske redakcije raške škole (s tragovima stsl. uzorka) *Sin. slav. 21* iz zbirke slav. rkp. samostana sv. Katarine na Sinaju. Kodeks (oko 237 folija), ispisan uglavnom jednom rukom, sastoji se iz dva dijela. Prvi dio, šestodnev (f. 1-100r) sadrži 6 oficija za dane tjedna: Kanon bestjelesnih moći (ponedjeljak, 1. glas), Kanon slavi Ivana Krstitelja (utorak, 2. glas; susreće se u srpskom rkp. *Cod. Vindob. 46* 14. st., dok je u grčkim rkp. nepoznat), Kanon Bogorodici (srijeda, 3. glas, do sada nepoznat), Kanon apostola (nedjelja, 4. glas; sačuvan u istočnoruskom rkp. 12/13. st. *Vindob. slav. 37*), Kanon slavi Križa (petak, 5. glas) i Kanon proroka (subota, 6. glas; sačuvan u grčkim rkp. *Cod. Sin. gr. 779* 10. st. i *Sin. gr. 787* 12. st.). Drugi je dio *Sin. slav. 21*. nedjeljni oktoih (f. 101-223) s naglašenim principom oktoiha (11 *evangelia eothina* reducirano je na 8; navodi se samo 8 *sticheria eothina*, ponekad u 8 različitih glasova).

Hannick ne daje konačan odgovor na pitanje o postanku ovog rkp. Međutim,

molitvy agrifinyinie na zapovijedane blagdane (f. 223r-225r) upućuju na tijesne veze sa srpskim dvorom: a) u popisu svetačkih imena (sv. Stjepan = Stefan Nemanja, utemeljitelj dinastije Nemanjića); b) na početku 1. molitve, prema zazivu vladara *Stefana i Uroša* – rkp. je dovršen za vladavine srpskog cara Stefana Uroša V (1355-1371); c) prema redosljedu navođenja kralj-patrijarh-hegemon (bez imenovanja patrijarha) – naručitelj je kraljevski manastir izvan srpske patrijaršije – srpski manastir Arhandela Mihajla i Gavrila u Jeruzalemu (osnivač – Stefan Uroš II. Milutin, 1282-1321). Hannick pretpostavlja, da je *Sin. slav. 21* dospio na Sinaj poslije 1359/60, kada je srpski metropolit Jakov Serski dopustio da se Bogorodičinu manastiru na Sinaju pošalje pet rkp. (poznati zapis u *Sin. slav. 23* f. 393v, ponovljen u *Sin. slav. 24* f. 373r). Hannick također misli da je *Sin. slav. 21* mogao poslati na Sinaj upravo Jakov Serski (nekadašnji iguman manastira sv. Arhandela kod Prizrena).

К. СТАНЧЕВ, *Ареополитският корпус в превода на Исаия Серски. Археолошки бележки* (145-152). Autor prvi put objavljuje popis svih 78 poznatih prijepisa 14-19. st. Izaijeva prijevoda Pseudo-Dionizijevih djela (prevedenih 1371, po narudžbi srpskog metropolite Teodozija). Po paleografsko-tekstološkim karakteristikama najznačajniji su *Gilf. 46* iz 70-ih god. 14. st. (GPB), *Ciprijanov prijepis* iz 50/60-ih god. 15. st. (GBN, zb. Moskovske duh. akad. br. 122) i *Rkp. Visariona*

Debъrskog iz 1553. g. (NBKM, Sofija). U popisu se navode osnovni podaci za identifikaciju prijepisa (kronološki redosljed, signatura i mjesto gdje se nalazi, te popis u kojem se spominje – B. St. Angelova iz 1967. i G. M. Prohorova iz 1976). Stančev se ne slaže sasvim s dosadašnjim ocjenama kvalitete Izajinih prijevoda (prema kojima su oni nerazumljivi zbog doslovnosti), već ističe stvaralački pristup prevođenju Areopagita. To što je u njima izražena maksimalna točnost i bliskost grčkoj frazeologiji i leksici, osobito u prevođenju crkvenih otaca s aureolom svetošti – odraz je prevodilačkog duha Izajijne epohe (Evtimijeva škola s Atosa, raširena preko bizantsko-slav. središta u Bugarsku i Srbiju).

Б. Н. ЈОВАНОВИЋ и П. РАДИЋ, *Зборник слова Григорија Богослова број 21 из Архива Српске академије наука и уметности. Археографско-језички прилог* (153–160). Autori objavljuju seminarski rad iz srednjovjekovne književnosti kod prof. Đ. Trifunovića na Filološkom fakultetu u Beogradu. B. N. Jovanović arheografski opisuje *Zbornik slova Grigorija Bogoslova* koji je u Arhiv SANU (sign. 21) dospio 1856/57. g. u vrijeme Društva srpske slovesnosti. Analizom vod. znakova rkp. je datiran 1355/75. godinom. Pisan je na papiru vel. 145 x 220 mm; ima 318 l., rekto stranice numerirane arapskim brojevima, a od 39 do 254 verzio obilježene i tetrade. Prvih 10 l. jako je oštećeno, kraj potpuno uništen, a ostatak relativno dobro sačuvan. Zbornik je konzerviran u novije vrijeme – korice od dasaka prekrivene

kožom. Na ostatku kože sa starih korica (vjerojatno s kraja 14. i poč. 15. st.), nalijepljenom na prednjoj stranici novih, vidljivi su tragovi »slijepog tiska« bizantskog tipa. Prvi dio *Zbornika* iluminiran je isprepletenim biljnim motivima i trakama, a drugi jednostavnim crvenim inicijalima. Pisan je različitim nijansama crvene i sive boje, uz korištenje izrazito crne. Rkp. je srpske redakcije, raške pravopisne škole s elementima resavskog pravopisa. Do 134. lista u prepisivanju sudjeluje 10 pisara uglavnom ustavnim pismom, a do kraja samo jedan ili dvojica, poluustavom. Od trećeg poglavlja (38b) počinju slova Grigorija Bogoslova (15), sva numerirana (1–16) osim 13–og, a 14–o nedostaje. Na 193b nalazi se nečitak zapis iz 2. pol., a na zadnjim koricama iz 3. desetljeća 18. st.

Ortografija i jezik u *Zborniku*, širokog raspona između književnog karaktera i fonetske nedosljednosti, upućuju na rašku pravopisnu školu srpske redakcije. P. Radić potvrđuje prisutnost triju ortografskih škola – raški pravopis (kao osnova) s elementima zetsko-humskog i ortografije 15. st. *Zbornik slova Grigorija Bogoslova* primjer je ranog uvođenja »resavizama« – nešto prije zadnje čet. 14. st.

Ђ. ТРИФУНОВИЋ, *Светогорски образци за писма у Лешку земљу или Малу Русију* (161–165). Autor objavljuje »Pitak na Lešku zemlju ili na Malu Rusiju«, originalni tekst iz malog rkp. zbornika 3. čet. 17. st. (Arhiv SANU br. 46). To je obrazac za pisma

(πιττάκιον), kojim svetogorski srpski manastiri (Hilandar i sv. Pavao), osiromašeni nakon pada Srbije 1459, mole milostinju u Istočnoj Poljskoj i Zapadnoj Ukrajini. Đ. Trifunović ističe povijesnu važnost i jezičnu zanimljivost ovog dokumenta o srpsko-poljskim vezama do velike seobe.

Љ. ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, *Напомене о неким цртама призренско-јужноморавског поддијалекта у рукописном четворојебанђељу Народне библиотеке Србије из средине XVI века* (167-181). Primjerima iz teksta rkp. papirnog *Porečkog četvoroevanđelja* sredine 16. st. (NBS, sign. Rs 55; do 1898. g. u Poreču), autorica potvrđuje izvorište njegova jezičnog stanja u prizrensko-južnomoravskoj grupi govora. To su: tri refleksa u vokalizaciji poluglasa **a** (90%), **ε** i **o**; vokalizacije sekundarnog poluglasa i njihova labializacija u primjerima tipa *sedom, jesum, osum*; proširena upotreba afrikate **ʒ**; djelomična prisutnost analitičke deklinacije; oblici imperativa i imperfekta glagola tipa *ubijam* i *huleahu*; glagoli s *-uva-* umjesto *-ova-* u infinitivnoj osnovi. Specifična upotreba prefiksa i prijedloga *sa*, oblika *šad* kao i sufiksa *-ok*, *-ec*, *-en*, dijalektološki precizira podrijetlo pisara prostorom Srećke Župe. Moguće i očekivane razlike između jezičnog stanja *Porečkog četvoroevanđelja* sredine 16. st. i današnjih govora Srećke Župe (npr. pozicije i proširenost vokala *a* podrijetlom od poluglasa) trebale bi biti polazište i potvrda današnje interpretacije ovih pojava.

Љ. ВАСИЉЕВ, *Дечански побези XVI века* (183-210). Na primjeru 7 papirnih rkp. srpske redakcije iz zbirke manastira Dečana (br.: 54, 53, 89 (289/116), 35 (290/200), 37 (37/117), 52 (29/114) i 85 (287/179)) autorica pokazuje principe i metode datiranja uveza. Uz to ispravlja pogreške u njihovu datiranju iz knjige Z. Janc *Kožni povez srpske ćirilske knjige od XII do XIX века* (Beograd 1974). Detaljan opis uveza svakog rkp. obuhvaća: materijal podloge (drvo ili karton) i samog uveza (koža i metal); oblik rubova (sa ili bez žljebova, iskošenost prema vanjskoj ili unutarnjoj strani); prisutnost štitnika, kopči i kapitalne vrpce; ornamentiku i heraldijske znakove; kompoziciju linija i dijagonala, okvir oko centralnog pravokutnog prostora; vodeni znak na papiru uz korice, važan za datiranje uveza. Lj. V. objavljuje i popis 15 identičnih geometrijsko-biljnih ukrasnih motiva, medaljona s heraldijskim znakovima i tabelarni prikaz njihove učestalosti na uvezu svakog rkp. Snimke korica i 10 tabli u prilogu zorno predočuju ove podatke. Daske uveza, pretpostavlja Lj. V., pripadaju prvom uvezu, tj. razdoblju od 1360. do 1394. g. Lj. V. zaključuje da je svih sedam rukopisa iz zbirke manastira Dečana nastalo između 1360. i 1394. g. i da su uvezani (ili ponovo uvezani) u 3. čet. 16. st. u manastiru Dečanima. Time je potvrđeno postojanje knjigovezačke radionice u Dečanima. Karakteristike oblika tih dečanskih uveza i rasporeda njihovih elemenata mogu biti polazište za datiranje drugih nedatiranih uveza, a možda i samih rkp.

ЉУБИЦА ЂОРЂЕВИЋ-ШТАВЉАНИН, *Присуство групе њу у Вршачком јеванђељу, споменику српске језичке редакције с краја XV – почетка XVI века (211-223)*. Zasada jedini primjer (u ćir. rkp.) rijetke zamjene samoglasničkog њ групом њу, potvrđen je u *Vršačkom evanđelju* (danas u Vlačičinom dvoru u Vršcu, bez sign.), u imeničkim oblicima *dlugi* (2) i *dlužnikomь* (2) i to jedino u tekstovima Očenaša na ll. 12 i 126 (objavljeni u originalu). Autorica te primjere objašnjava kao svjesnu, namjernu pisarevu intervenciju u napamet ispisanoj verziji Očenaša. Mogućnost takva pisareva zahvata, a osobito specifična ortografija *Vršačkog evanđelja*, upućuju na zaključak da se radi o perifernom pisarskom središtu (uz utjecaje resavske i stare raške škole, proširena vokalizacija poluglasa i upotreba њ, te odsutnost znaka њ). Grupa њу, oblik aorista *iskahmo* i refleks њ u vokalizaciji starih poluglasova, uz ostala fonološka i morfološka obilježja svojstvena srpskom narodnom jeziku, lociraju *Vršačko evanđelje* u prostor prizrensko-južnomoravskog poddijalekta.

A. МЛАДЕНОВИЋ, *О записима из XVI, XVII и XVIII века у четворојеванђељу писаном на подручју Скопске Црне Горе (Текст и филолошке напомене)* (225-235). Autor objavljuje tekst (original ćirilskim brzopisom, transliteraciju, transkripciju) i filološki komentar triju zapisa s jednog papirnog lista četvoroevanđelja iz 16. st., pisanog na području Skopske Crne Gore. List se čuva u Sofiji (Bugarski povijesni arhiv NB »Kiril i Metodij«, sign. II.

A. 7460), a неко је био u prizrenskoj Bogoslovskoj biblioteci. Mladenovićevo izdanje zapisa otklanja neke propuste dosadašnjih izdanja (I. S. Jastrebova 1884. prema originalu, Lj. Stojanovića 1902. i 1903. prema Jastrebovu, te M. Stojanova-Hr. Kodova 1971). Zapis »mnogogrešnog« pisara Petra, Mladenović određenije datira 1536-om »(ili možda 1587)« godinom, a Jastrebog ga stavlja u 16. st.

J. РАДОВАНОВИЋ, *Неке ређе руске и украјинске штампане књиге XVIII века у библиотеци манастира Хиландара (237-298)*. U knjižnici manastira Hilandara signirane su 322 jedinice ruske i ukrajinske štampane knjige 18. st. Autor je obradio 195 naslova u 270 svezaka (ostalih 127 obradili su V. Erčić, V. Otović i S. Živković i oni ovdje nisu obuhvaćeni). J. R. objavljuje najbitnije kataloške podatke o nekim rijetkim primjercima, koji su kao »rijetki« navedeni u ruskim i ukrajinskim katalozima štampane knjige 18. st. Naslove navodi prema originalu ili vlastitu određenju; objavljuje oznake za mjesta ilustracija i zapisa (koje će objaviti D. Medaković), izvore i broj biblioteka u kojima se knjiga nalazi. Na kraju su dodani registri a) naslova knjiga, b) gradova, štamparija i njihovih izdanja; te skraćene i snimke pojedinih listova.

T. ЈОВАНОВИЋ, *Инвентар српских ћирилских рукописа Народне библиотеке у Паризу* (299-331). Autor je utvrdio da se u rkp. fondu Bibliothèque Nationale u Parizu čuva osam rukopisa srpske redakcije, koje je opisao pod br. 1-8, redom: evanđelje, apostol, minej, zbornik (s izvornom signa-

turom), a papirne je datirao pomoću vodenih znakova. Opisima dodaje tekst zapisa i snimke rkp., a to su: (1) Slave 25 – *Evandjelje*, 13. st., pergamena, 165 l.; (2) Slave 24 – *Apostol*, 16. st., papir, 363 l.; (3) Slave 21 – *Minej za februar*, posljednje desetljeće 14. st., papir, 122 l.; (4) Slave 22 – *Minej za januar* iz 1419, papir, 289. l.; (5) Slave 10 – *Zbornik*, 13. st., pergamena, 247 l.; (6) Slave 8 – *Zbornik*, 3. čet. 14. st., papir, 233 l.; (7) Slave 9 – *Zbornik*, 7/8. desetljeće 14. st., papir, 378 l.; (8) Slave 46 – *Zbornik*, kraj 7/poč. 8. desetljeća 14. st., papir, 29 l.

U rubrici II. »Hronika«, A. МЛАДЕНОВИЋ objavljuje *Запис о Љубомиру Стојановићу (Поводом педесетогодишњице смрти)*, (335–342).

U rubrici III. »Kritike i prikazi« Н. Р. СИНДИК pod naslovom *Први словеначки превод српских житија* prikazuje *Биографије али житија српских владарјев и архиепископов*, Ljubljana, »Mladinska knjiga«, 1975. u izboru prof. dr Janka Jurančiča (345–346), a И. ЂУРИЋ knjigu Н. Радошевић, *Шестоднеб Георгија Писиде и његов словенски превод*. Византолошки институт САНУ, Посебна издања, књ. 16. Београд 1979, (347–348).

U rubrici IV. »Arheografski izveštaji« objavljuju se informacije Д. БОГДАНОВИЋА (*Археографски пројекти у Србији*, 351–360), Р. СТАНКОВИЋА (*Извештај са службеног пута у Пећку патријаршију (ог 17. и 18. марта 1981. године)*, 361–367) и Р. СТАНКОВИЋА-Ј. РАДОВАНОВИЋА (*Извештај са другог службеног пута у Пећку патријаршију (ог 12. до 14. маја 1981. године)*, 369–375).

BROJ 4 (1982)

Љ. ВАСИЉБЕВ, *Одески палимпсест – одломци грчког јеванђеља из X и словенског Минеја из XIII века (7–18)*. Autorica (uz snimke) prvi put objavljuje podatke o грчком palimpsestu u *Mineju prazničnom* 13. st. iz Rkp. fonda Odeske državne bibl. »A. M. Gorki«, zbirka slav. rkp. 11–13. st. br. 5(24). Grčko uncijalno pismo nazire se ispod slavenskog ćirilčkog ustava na listovima 46, 47, 50 i 51 (pravci pisanja paralelni su na l. 47 i 50, a suprotni na l. 51). Prema sačuvanom fragmentu Matejeva ev. na l. 51 Lj. V. je zaključila da je grčki rukopis *Odeskog palimpsesta* bio aprakosno evandjelje. Oblik i kolorit sačuvanih inicijala T i E na l. 50 i 51 svjedoče o završnom razdoblju prijelaznog tipa inicijala u grčkim rkp. – 10. ili poč. 11. st. Autoričina rekonstrukcija lista na osnovi sačuvanog fragmenta (tj. kopije lista i teksta) pokazuje, da je vel. grčkog ev. bila 320 x 230 mm, da je tekst bio dvostupačan, pismo – liturgijsko uncijalno, veličina slova 5 mm i da je na stranici bilo 22–24 retka. Lj. V. pretpostavlja da je grčki rkp. *Odeskog palimpsesta* nastao na Atosu u nekom većem bizantskom skriptoriju, jer je pismo tog rkp. najsličnije lit. uncijalnom pismu triju grčkih rkp. Evandjelja 10. st. s Atosa – br. 21 zb. manastira Dionizijat, br. 90 zb. manastira Kutlumuša i br. 20 iz Protate u Kareji.

Л. ЦЕРНИЋ, *Белешке о писарима неких српских рукописа у манастиру Свете Катарине на Синају* (19-62). L. C. identificirala je pisare nekoliko srpskih rkp. iz sinajskog manastira Sv. Katarine. Rukopis Janikija-jeromona-ha Ivana javlja se u: *Triodu cvjetnom* pisanom na Sinaju 1374. g. sa suradnikom Jakovom (Jeruzalem, bibl. Grčke pravosl. patrijaršije br. 1, bombycina), *Vatikanskom svitku* (Vatikanska bibl. *Cod. slav.* 9, pergam.), te u još pet nedatiranih sinajskih rkp. na bombycini iz manastira Sv. Katarine – *Slav* 40, 3, 9a, 16 i 33. U *Slav.* 3 i *Slav* 16 L. C. uočila je još dvojicu anonimnih pisara. Tri sinajska rkp. na bombycini, djelo istog anonimnog pisara – *Slav* 21, 26 i 27, bliska su pismovnoj slici Janikijeva rukopisa. Pisar pergam. sinajskog *Slav.* 2 je Ravul – pisar pergam. *Cod. slav.* 25 Nac. bibl. u Parizu (*Četvoroevangelje* 13. st. pisano u Sirinićima) i pergam. fragmenta *W 158* bibl. Chester Beatty u Dublinu. Glavni pisar papirnog sinajskog *Zbornika Slav.* 32 iz 6. desetljeća 14. st. jedan je od dvojice pisara papirnog *Mineja za august* bibl. BAN u Sofiji br. 20. Drugi pisar sinajskog *Slav.* 32 vjerojatno je iz iste pisarske škole kao i prvi, a treći pisar *Slav.* 32 – pisar je i papirnog *Mineja za juli* BAN u Sofiji br. 21. Tragom rukopisa L. C. je utvrdila, da je papirni *Minej* br. 21 BAN u Sofiji – prvi dio papirnog *Mineja za juli* M 90/1 zb. Narodnog muzeja u Ohridu. Zapis u *Mineju* br. 20 BAN u Sofiji koji spominje cara Dušana i kralja Uroša (vladali 1346-1355), svjedoči o duhovnom krugu i približnom vremenu postanka ovih *Mineja* i sinajskog *Zbornika Slav.* 32. Prvi pisar

sinajskog *Slav.* 28 je Job, aktivan u Hilandaru i Karejskoj ćeliji krajem 5. do 8. desetljeća 14. st. (pisar Hil 85, 143, 127, 392, 388, 389, 474, 381; NB u Beču *Cod. Slav.* 45 i 131; Dečani br. 62 i Beograd, MSPC br. 49). Sinajski *Slav.* 28 najvjerojatnije je iz 8. desetljeća 14. st. Autorica objavljuje snimke rukopisa svih identificiranih pisara.

A. ЈАКОВЉЕВИЋ, *Јован (Јоаким) Харсијанит, монах и доместик Србије* (63-81). U *Akolutiji* sredine 15. st. atoskog manastira Vatopeda *MS 1528* i u rkp. *MS 2406* NB u Ateni iz 1453. g. A. J. identificirao je ličnost istog kompozitora s titulom »domestikos Srbije«. Dokazi da se radi o istoj ličnosti su – identično prezime, identična verzija teksta i neuma za plagalni II. («nenano») glas i Jakovljevićeva komparativna transkripcija neuma iz oba rkp. u suvremenu notaciju. Prema A. J. Jovan Harsijanit nosio je titulu »domestikos Srbije« prije 1453. g. (datacija *MS 2406*), a odlaskom u manastir postaje Joakim Harsijanit monah i domestik; djelovao je u 1. čet. ili pol. 15. st., a rođen možda u 4. čet. 14. st. U rkp. Vatoped *MS 1495* (datacija A. J.: 2. pol. 15. st.) nalazi se verzija *Teotokiona* Joakima monaha, potvrđena još u: moldavskom rkp. br. 258 manastira Limone (10. 01. 1527), *MS 816* Crkvenog muzeja u Sofiji (sredina 16. st.), *MS 56* manastira Putni u Rumunjskoj (15. st.), *MS Clarke E.D. 14* u Oxfordu (16. st. – 1553?), *MS 350* manastira Limoni na Lezbosu (poč. 17. st.) i *MS 168* Koraisove bibl. na o. Hiosu (17-18. st.). Joakimova djela sadrže i ovi

rkp.: *MS 1120* manastira Ivirona (1458. g.), *MS 928* atenske NB i rkp. 350 manastira Limone na o. Lezbosu. Uz snimke i komparativnu transkripciju neuma u suvremenu notaciju A. J. objavljuje i Katalog incipita muz. radova Joakima Harsijanitisa, Katalog ime-na kompozitora i himnografa u *MS Vatoped 1528* i popis citiranih muzičkih rukopisa.

M. ГРОЗДАНОВИЋ-ПАЈИЋ, *Ретки богени знаци у једном српском рукопису из Сентандрејске библиотеке* (83-99). Na papiru rkp. srpske redakcije *Stoni Beograd 2* bibl. Srpske pravosl. eparhije u Sentandreji autorica je zapazila rijetke vodene znakove. To su: 1. »volovska glava«, novi tip po slovu M između rogoва; 2. kardinalski šešir s kontramarkom AX; 3. kardinalski šešir s kontramarkom PA i križem umjesto trolista; 4. krug koji nadvisuje crtasta zvijezda (2 tipa: s jednom, i s dvije crte u krugu) i 5. volovska glava sa zmijom. Analiza tih vodenih znakova i njihovih vrlo sličnih paralela u srpskim spomenicima, pokazuje: 1) da je upotreba »vrlo sličnih« varijanti ograničena na 1-2 godine (osim »volovske glave sa zmijom« - 7 g.); 2) da se filigranološkim datiranjem na osnovi »vrlo slične« i »identične« grade može utvrditi bliska godina postanka rkp. (vremenski okvir: 1-3 g.) i 3) da se pomoću istih vod. znakova na papiru različitih rkp. može otkriti i utvrditi njihovo zajedničko porijeklo.

A. МЛАДЕНОВИЋ i Ј. ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, *Дијак Симон – писар српских богослужбених књига у другој половини XVI века* (101-146). Autori objavljuju pet dužih datiranih zapisa dijaka Simona u originalnoj grafiji i pravopisu, u suvr. ćirilčkoj transkripciji i transliteraciji, s bibliografskim, tekstološkim i filološkim komentarom (uz snimke). To su zapisi iz *Prologa* 1560. g. (bibl. Muzeja Srijema 323), pisanog u (neidentificiranom) manastiru Vrelo ili Vrela, te zapisi iz četiriju *Četvoroevanđelja*: 1) iz 1561. g. (Dečani 15), nepoznatog mjesta postanka; 2) iz 1562. g. (bibl. Pečke patrijaršije 17), pisanog u selu Ovčarevu na Kosovu; 3) iz 1567. g. (manastir Zograf na Svetoj gori, *Zograf Ib 6 (23)*) i 4) iz 1571. g. (NB »Kiril i Metodij« u Sofiji 872), pisanog u (neidentificiranom) selu Zapotočcu, najvjerojatnije u Gornjem Polimlju. Ortografsko-jezičnom analizom autori su utvrdili i osobitosti predložaka Simonovih prijepisa (s obzirom na njegove informacije o predlošcima u zapisima). To su: a) bugarizmi u srpskoj jez. redakciji *Prologa* iz 1560. g.; b) oblik aorista **НАПОИ-ХМО ТЄ**, koji svjedoči da pisar predloška *Četvoroevanđelja* iz 1561. g. potječe s područja prizrensko-južnomoravskog dijalekta; c) promjene **ВЪ (-)** u **Ѵ (-)** i miješanje **Ѵ** s **Ѳ**, i **Ф** s **П**, u *Četvoroevanđelju* iz 1562. g., koje su svojstvene rukopisima 13. st. sa zetsko-humskog područja i d) osobitosti rkp. normirane raške škole 14. st. u *Četvoroevanđelju* iz 1571.

P. КАТИЋ, *Поменик хиландарског метоха манастира Св. Петра Коришког* (147-161). Rkp. papirni *Pomenik manastira sv. Petra Koriškog*, metoha hilendarskog, nastao u 2. pol. 15. st., sačuvan je u prijepisu iz 2. pol. 16. st. (Arhiv SANU br. 123, dospio najvjerojatnije iz Prizrena). Uz jezičnu hist. građu sadrži i podatke o ličnostima koje se spominju u poveljama cara Dušana. Pripadao je manastiru, anahoretskom po arhitekturi i slikarstvu, koji je krajem 13. st. osnovao Petar Koriški, jedini Srbin anahoreta nemanjičke epohe. Manastir je postojao do 1760. g. R. K. objavljuje originalni tekst *Koriškog pomenika* (l. 46a-66a) uz komentar i snimke. Pomenik je podijeljen prema sadržaju i zvanju upisanih ličnosti. Nakon pravila za upisivanje, obreda pomena s uobičajenim jektenijem i pomena »prvog ktitora Petra«, slijede pomenici: srpskih vladara; arhiepiskopa i patrijarha; 2 metropolita; igumana; 18 jeromonaha; 12 monaha; 9 monahinja; 41 prezbitera i laika (popis 123 različita imena). Usporedbom *Koriškog pomenika* s još dva pomenika nastala u okolici Prizrena, R. K. je potvrdio sadržajne razlike i odstupanja u načinu njihova sastavljanja. To su *Prizrenski pomenik* katedralne crkve sv. Bogorodice Ljeviške u Prizrenu (nastao poslije 7. veljače 1436) i *Pomenik manastira Sv. Trojice Rusinice* iz 1465. U rubrici »Kritike i prikazi« Д. БОГ-ДАНОВИЋ prikazuje knjigu К. ИВАНОВЕ, *Български, сръбски и молдо-влахийски кирилски рѣкописи в сбирката на М. Н. Погодин* (Institut za književnost BAN, Sofija 1981) (165-173).

BROJ 5 (1983)

В. МОШИН, *Новгородски листићи и Остромирово јеванђеље* (7-64). Autor obrazlaže tvrdnju da su *Novgorodski listići* ostatak originalnog makedonskog carskog ev. kodeksa iz 10. st. (prijevoda grčkog aprakosnog ev.), koji je, vjerojatno kao Samuilov poklon pokrštenoj Rusiji dospio u Novgorod, gdje je 1056/7. g. poslužio kao predložak za *Ostromirovo evanđelje*. *Kiprijanovski* ili *Novgorodski listići* (Lenjingrad, Publichna bibl., zb. ruskih rkp. I 58) fragmenti su stsl. ev. čitanja 6. i 7. tjedna Velikog posta. To su dva lista pergamene vel. 345 x 285 mm (drugom je odsječena margina), ispisana dvostupačno, po 20 redaka, krupnim elegantnim ustavom koji podsjeća na rukopis đakona Grigorija, pisara *Ostr.* Sačuvani inicijali V i R s ostacima plave, zelene i bijele boje, te tragovima upotrebe zlata. Zlatom su pisani i kratki naslovi s podacima o danima čitanja, što, uz velike margine, svjedoči o veoma raskošnom spomeniku.

Mošin pretpostavlja da su »Samuilovo evanđelje«, čiji ostatak predstavljaju NL, s još nekoliko kaligrafskih tekstova, donijeli u Rusiju arhiepiskop Joakim Korsunjanin i prvi ruski metropolit Leon. Podatak o njihovu dolasku u Kijev (Leon) i Novgorod (Joakim) zabilježio je drugi novgorodski episkop Jefrem u *Ljetopisu novgorodskih vladika* pod 991. g., a M. N. Speranski utvrdio je, da je u Novgorod dospio makedonski *Psaltir s tumačenjima Atanasija Aleksandrijskog*. Nadalje, da je *Jevgenijevski psaltir* 11. st. prepisan

kaligrafskim ustavom s glagoljskog predložka (glag. inicijali i pravopis), dok *Tolstojevski psaltir* s kraja 11/poč. 12. st. upućuje na novgorodsku (ruski prijepis) i Ohridsku školu (predložak).

V. Mošin objavljuje rezultate paleografske, jezične i pravopisne analize *NL*. Arhaična struktura azbuke iz razdoblja formiranja ćirilice na bugarskom i makedonskom području s prijelaza 9–10. st. omogućuje datiranje *NL* – 10. st. Na to upućuju: isključiva upotreba digrafa $\Psi\tau$ bez oblika Ψ , Ψ i s tvrdim jerom, paralelizam jotovanja ϵ jotom na početku riječi i nadrednom točkom u sredini riječi, arhaični oblici slova (\mathbf{B} s razdvojenim petljama, Ψ s plitkom čašicom), kao i tip kaligrafskog ustava sličan epigrafskoj kaligrafiji 10. st. Pravopis *NL*, prema V. Mošinu, nesumnjivo svjedoči o njihovu postanku na makedonsko-bugarskom području u 2. pol. 10. st. (pravilna upotreba sva četiri jusa, miješanje tvrdih i mekih slogova i ispadanje slabih jerova, depalatalizacija suglasnika). Jezične pojave svjedoče o postanku *NL* na zapadno-makedonskom, ohridskom području (miješanje \mathbf{K} s etimološkim *ja*, zamjena \mathbf{B} s \mathbf{A} i grupe ρ i λ s \mathbf{Z} ili \mathbf{B} za razliku od obrnutog redosljeda u ruskim pisanim spomenicima). Detaljna usporedba *NL* s tekstovnom paralelom iz *Ostr* (ll. 136v–137v, 145v–146v) dozvoljava pretpostavku, da su pisari *Ostr* savjesno prenosili makedonski tekst *NL* u rusku recenziju – poštovali su stsl. tradiciju jusova i istovremeno se pažljivo odnosili prema tadašnjem ruskom osjećaju za jerove i druge fonetske pojave. Prema Mošinu, datacija *NL* (10. st.) i određenje zapad-

nomakedonskog područja kao mjesta njihova postanka, postavlja zadatak slavistici da s kronološkog i jezičnog motrišta preispita najstarije glag. i ćir. rkp. (*Ass*, *Zogr*, *Mar*, *Sinajski psaltir* i *Molitvenik*, *Supr*, i *Sav*).

NL i *Ostr* zasada su jedini primjer stsl. prijevoda aprakosnog ev. s ekfonetskim znacima za izražajno čitanje Sv. pisma. V. M. usporedio je *NL* (odlomci Iv 11,1–16 i Mt 24,36–37) s odgovarajućim mjestima četiriju grčkih aprakosnih ev. s ekfonetskom notacijom (zb. grč. srednj. rkp. Nar. muzeja u Ohridu br.: 70–10/11. st., 23–11. st., 75–11/12. st. i 78–12. st.). Usporedba pokazuje, da se sustav ekfonetske notacije *NL* oslanja na grčku ekfonetsku notaciju 11/12. st. U 28 sačuvanih rečenica *NL* zastupljeni su svi znakovi grčkog ekfonetskog sustava (za kretanje intonacije: oksija, kremasti, sirmatika, kendema, varija, apostrof i katisti; te za izražajnu ekspresiju: hipokrizis, paraklitiki, dupla oksija, dupla varija i apostrof). V. M. zaključuje, da je prvobitan Ćirilov prijevod aprakosnog ev. morao sadržavati cjelokupan sustav tadašnje grčke notacije. Usporedba *Ostr* s reprodukcijom notne interpretacije teksta Iv. 1,1–18 prema grčkom rkp. Univ. bibl. u Jašu br. 160 iz 12. st. pokazuje, da je nakon Grigorije pokušao prilagoditi ekfonetski sustav južnoslavenskog predložka rukopisu ruske recenzije. Prema Mošinu, *Ostr* (1056/57) predstavlja stupanj prilagodbe upravo makedonske adaptacije grčkog ekfonetskog sustava u *NL*.

Mošin objavljuje tekst *NL* prema izdanju F. Kaminskog iz 1924. g. (s njegovim napomenama koje sadrže varijante najstarijih glag. ev. — *Ass*, *Zogr*, *Mar*, *Sav*, *Ostr* i *Arh*); rekonstrukciju teksta *NL* sa svim ekfonetskim znacima po redosljedu stihova, s varijantama grčkog aprakosa br. 70 (*Čalničkog ev.*) i 73, te snimke *NL*.

U rubrici II. »Hronika« В. МОШИН objavljuje *Сећања на археографски рад у Народној библиотеци Србије* (67-72), a u rubrici III. »Bibliografija« — *Исправке и допуне »Библиографије радова Владимира Мошина«* (*Зборник Владимира Мошина, Београд, 1977, 7-16*) (75-77).

Anica Vlašić-Anić